

zuse

Tiendes indførelse

Peter Tolder, Strynø

Naboens skat? Træk af skattebøgernes historie

Anmeldelser

Zise - Told- og Skattehistorisk Tidsskrift er medlemsblad
for Told- og Skattehistorisk Selskab, stiftet den 24. oktober 1977.

Bestyrelsens medlemmer er:

Direktør for SKAT Jesper Rønnow Simonsen (formand), København.

Forlagschef, mag. art. Henrik Fode (næstformand), Aarhus.

Specialkonsulent Gunnar Jakobsen (sekretær), Birkerød.

Museumsinspektør Hans Munk Pedersen (redaktør), Frederikshavn.

Underdirektør Søren Vigilius Christensen, Aarhus.

Kommitteret Ole Kjær, Chefkonsulent Anders Bech Christensen,
Museumsformidler Tora Ribers, og VAT Manager Britt Nielsen, København.

Medlemsskab af Told- og Skattehistorisk Selskab tegnes ved henvendelse til
Told- og Skattehistorisk Selskab, Østbanegade 123, 2100 København Ø,
telefon 72 37 03 44 eller på www.zise.dk.

Kontingentet andrager 60 kr. om året for enkeltmedlemmer,
500 kr. for institutioner og firmaer.

Biblioteker kan tegne abonnement for 60 kr.

Zise udkommer tre gange årligt, og hvert hefte indeholder ca. 40 sider.

Bidrag til Zise bedes sendt til redaktøren,
Hans Munk Pedersen [hmu@kystmuseet.dk]
eller til sekretæren, Gunnar Jakobsen [gj.ccta@post.tele.dk]
Lyngholmen 5, 3460 Birkerød
telefon 38 86 11 51

www.zise.dk
ISSN 001 05-8355 - Tryk: Merco Print

I de kommunale skattebøger, der blev udgivet i første halvdel af 1900-tallet, kunne man ikke kun finde oplysninger om naboens skat. Som en ekstra service overfor læserne fik man i visse udgaver også serveret en køreplan for de lokale busruter, f.eks. Vandborg-Lemvig ruten. Samtidigt foto.

Indledning

af Hans Munk Pedersen

Der er et vist fokus på skattehistorie i dette nummer af Zise. Torben Svendrup beskæftiger sig i sin artikel med indførelsen af tiende i 1100-årene. Det var en skatteform, som kom til at fungere i 900 år, og som i et vist omfang havde en folkelig forankring. De bønder, som måtte afstå 10 % af deres værdier, var selv med til at administrere skatten og kunne med egne øjne se, hvordan pengene blev brugt. I Henrik Fodes artikel om skattebøger drejer det sig bl.a. om offentlighed i forvaltningen. I første halvdel af 1900-tallet kunne nysgerrige sjæle i mange kommuner anskaffe sig den lokale Skattebog, hvori man kunne se, hvor meget naboen måtte aflevere i skat til kom-

munen. I dag er der ikke et udtalt ønske om at få udbasuneret, hvor meget man betaler i skat, men da skattebøgerne udkom, var der stadig borgere, som kappedes om at stå øverst på listen over skatteydere. Det gav status. Vi glider over i toldhistorien i Annie Birkvangs kærlige portræt af toldvagtmeester Peter Hansen. Han blev 102 år gammel og var ansat i Toldvæsenet i 40 år. Vi slutter af med to anmeldelser. Henrik Fode anmelder det arkitekturhistoriske værk *Huse der har formet os*, hvor også toldbygninger har deres plads, og i Anders Lützhøfts anmeldelse vender vi tilbage til skattestoffet, idet han har læst og kommenteret Peter Lofts bog *Behøver det at være så indviklet?*

Tiendens indførelse og betydning for middelalderens landsbykirker

af Torben Svendrup

I Danmark er der ikke langt mellem landsbykirkerne. Mange steder ligger de så tæt, at man kan se fra den ene til den anden. Der er bevaret mere end 1000 kirker fra middelalderen. De mange kirker man ser i landskabet vidner om en gigantindsats i 1100 og 1200-årene, hvor disse kirker blev bygget, men de vidner også om en lige så stor indsats, vedligeholdelse og ombygninger, udvidelser og moderniseringer, der er sket gennem århundrederne. Åbner man døren i mange af kirkerne, møder man ofte et væld af farver, motiver af mere eller mindre bibelsk karakter. Kalkmalerierne er en kulturhistorisk skat, som mange andre nationer misunder os. Her kan vi se bondens liv i senmiddelalderen. Skolen, høsten, pløjning, musik og druk etc.

Alt dette bunder i den mest vellykkede skattepolitik i Danmarkshistorien, den kirkelige skat som vi kalder tiende. Tien-deafgiften var under forskellige former i brug i Danmark fra 1100-tallets første år frem til 1918. Der er på den måde ikke kun tale om en vellykket skat, men også en skat, som sætter sine spor i det danske samfund 900 år efter dens indførelse.

Den lange funktionsperiode vidner om, at det var en skat, der var bredt accepteret. Man kunne se, hvad skatten gik til og bønderne deltog selv i administrationen af skatten. Det gjorde, at skatten overle-

vede store samfundsændringer, reformation, selvejerbønder etc.

I denne lille artikel vil jeg beskæftige mig med to elementer omkring tiende. Dets indførelse og dets praktiske betydning for de danske landsogne i middelalderen.

Ideologien bag tiende

En væsentlig årsag til succesen for denne skat var den ideologiske baggrund for skatten. Tiende er forankret i Bibelen. For middelaldermennesket var Bibelen den højeste lov, der ikke kunne anfægtes, i modsætning til verdslige love.

Tiende er omtalt en række steder i Gammel Testamente. Det vigtigste sted er i Tredje Mosesbog, hvor der står skrevet: *"Al tiende af landet, både jordens korn og træernes frugt, tilhører Herren. Det er helliget Herren. Hvis nogen vil indløse noget af sin tiende, skal der lægges en femtedel til. Med hensyn til tiende af køer og får, af alt det, som passerer under hyrdestaven, skal hvert tiende dyr være helliget Herren. Der må ikke skelnes mellem godt og dårligt, og det må ikke byttes. Bytter man det alligevel, skal begge dyr, både det, der skulle afgives, og det, der er byttet med, være helliget. Det kan ikke indløses. Det var de befalinger, Herren pålagde Moses at give israelitterne på Sinais bjerg."*¹

I det Nye Testamente er holdningen

også klar. F.eks. i Lukas 11 kan der ikke være tvivl om, at tiende ikke kun tilhører den gamle lov, men også er en del af den nye lov. Tiende bruges til at udstille fari-sæerne, der betaler tiende, men glemmer kærligheden til Gud. Her er kommenta-ren ”*Det ene skal gøres og det andet ikke for-sømmes*”² central i forståelsen af teksten. Tiende har dermed ikke kun gyldighed inden for den gamle lov (jødedommen), men også i den nye – kristendommen. Dette anfægtes ikke på noget tidspunkt i middelalderen.

Indførelsen af tiendebetaling lå derfor lige for i oldkirken. Det blev i begyndel-sen en frivillig afgift, men senest i 1000 tallet bliver der tale om en pligt som kri-stenmenneske. Undladelse af betaling af tiende kunne medføre udelukkelse af det kristne fællesskab. I første halvdel af 1100 udarbejdede munken Gratian en samling af den kirkelige lovgivning. Det var hårdt tiltrængt. Der var et hav af kir-kelige dekretter, som ingen havde overblik over. Målet for Gratian var ikke at skabe en ny lovgivning, men at give et overblik over den samlede lovgivning. I oversigten anvises to muligheder for tiendebetaling:

1. Tiende deles i fire dele: sognepræst, sognekirke, fattige og bisp.
2. Tiende deles i tre dele: sognepræst, sog-nekirke og bisp.

Kristendommen kommer til Danmark

Den store Jellingsten viser tydeligt, både i tekst og billeder, at kong Harald tilslut-tede sig kristendommen. Dette er nok sket omkring år 965. Samme år udsteder Kejser Otto 1 et brev i Magdeburg. Brevet fritager de danske biser for skatter og tjenesteydelser til kejseren: ”*har fritaget*

alle de ejendomme i Danernes mark eller kon-gerige, som nu eller i fremtiden måtte tilhøre kirkerne i Slesvig, Ribe og Århus, for al skat eller tjenesteydelse.”³ Dette kan udlægges som, at kong Harald nu var i stand til tage ansvaret for den danske kirke. Hos Adam af Bremen har vi et indskud der lyder: ”*I det Herrens år 966 blev danerne omvendt til troen af en vis Poppo, som i folkets påsyn bar et hvidglødende jern, formet som en handske, uden at få mén deraf, da kong Harald så det, opgav han afgudsdyrkelsen; Poppo blev forfremmet til bisp.*”⁴

Disse to kilder indikerer, at Harald og dermed Danmark har fået kristendom-men som statsreligion omkring år 965. Det betød naturligvis ikke, at alle daner

Stifterbillede Sdr. Kirkeby, Falster (nu National-museet). Herremanden Toste holder en mønt i sin hånd. Præsten Conrad holder en kalk.

var blevet kristne. Det var kredsen – eller en del af kredsen⁵ – omkring kongen der var kristnet. Hermed var riget kommet ind i en ny udvikling. På en helt anden måde var danerne blevet en del af Europa – som man kaldte kristenheden.

Det store kirkebyggeri

Men på trods af manglende tiendebetaling, var der sket meget inden for kirken i de omkring 100 år, der var forløbet fra Haralds døb til Adam af Bremens krønike. Heri fortæller han os: *"Skåne er svært væbnet med mænd, frugtbar på korn og rig på handelsvarer – og nu også fuld af kirker. Skåne har dobbelt så mange kirker som Sjælland, nemlig 300, mens Jylland kun skal have halvt så mange og Fyn kun en tredjedel."*⁶ Det vil sige Skåne 300 kirker, Sjælland 150 kirker, Jylland 75 og Fyn 50 kirker.

Disse tal skal naturligvis tages med den største forsigtighed – Adam af Bremen har ikke været rundt og talt dem. Men de giver alligevel en retning. Der var sket meget fra Harald Blåtands tid, hvor der formentlig har være en eller to håndfulde kirker og ikke mere. Der var skudt trækirker op over hele landet. De var blevet bygget af stormænd, og præster var blev sat til at passe disse kirker. Stormanden byggede en trækirke, betalte en præst. Det var stormandens kirke, det var stormandens præst. Stormanden følte lige så meget ejerskab til kirke og præst, som han gjorde til sine avlsbygninger. I Sdr. Kirkeby på Falster var der et stifterbillede (nu Nationalmuseet), som illustrerer dette forhold. Kirken kunne drømme og tale lige så meget om frihed, som den ville, det var den der betalte, der bestemte, hvad orkestret skulle spille. Når Adam af Bremen i slutningen af 1000-årene kunne

skrive, at befolkningen var uvillig til at betale tiende, så er det stormændene, der hentydes til. De kunne ikke se nogen fornuft i at skulle betale tiende. De betalte jo i forvejen både kirke og præst.

Omkring år 1070 organiserede den danske konge Svend Estridsen den danske kirke. Den stiftsinddeling, som han fastlagde, holdt sig stort set frem til industrialismen. Det danske rige blev inddelt i 8 stifter: Vestervig (der i 1120'erne blev til Børglum), Viborg, Århus, Ribe, Odense, Roskilde, Lund og Dalby. Meget hurtigt blev Dalby og Lund slået sammen og Riget havde 7 stifter. Hertil kom Slesvig (på dansk Sønderjylland – området mellem Kongeåen og Ejderen), hvor byen Slesvig blev stiftsby. Det lykkedes hans søn Erik Ejegod kort efter år 1100 at gøre Lund til ærkesæde og dermed skabe kirkeprovinser Danmark, uafhængigt af ærkesædet Hamborg/Bremen.

I stiftsbyerne var blevet bygget store kirker til Guds ære og bispens prestige. Nu ville man have katedraler i europæisk klasse. De første stenkirker var blevet bygget. Pengene til dette kom fra kongen og fra de absolut rigeste slægter i landet. De skiftende danske konger mente, at de havde retten til at bestemme, hvem biskoppen skulle være. Hos Adam af Bremen er der ingen tvivl om den fyrstelige magt. Omkring valget af ærkebiskop Adal skriver han f.eks.: *"Det var utvivlsomt på foranledning og anbefaling ved hoffet, at Adal modtog hyrdestaven af Otto den Store og fik det ærkebiskoppelige pallium af pave Leo den Syvende. Håndspåbyggelsen foretog – ligesom det var tilfældet med hans forgængere – biskoppen af Mainz."*⁷ I Danmark har det formentlig foregået på lignende måde. Her er ikke plads til megen kirkelig frihed. Frihed hænger sammen med økonomi.

Derfor ønskede kirken også indførelsen af tiende. Og det blev tiende, der kom til at ændre magtforholdet mellem konge/stormænd og kirken.

De første forsøg på at indføre tiende

Forholdene i den danske kirke i første halvdel af 1000-tallet har været meget forskelligt i forhold til kristendommen i Europa. Danmark var et nyt medlem inden for kristenheden. Det ville være ganske utænkeligt at indføre endsige arbejde for indførelse af tiende i Danmark. Da Adam af Bremen skriver sin krønike om Bremerkirken, vel nok i 1070-erne og ikke senere end 1080-erne, konstaterer han med utilfredshed, at man i Danmark ikke betaler tiende, men betaler for de ydelser, man fik af kirken. Han skriver: *"biskopperne tog imod betaling for at give velsignelsen, at befolkningen ikke var villig til at betale tiende, og at de var umådelig holdne, når det gjaldt om at fylde bugen og i deres omgang med kvinder."*⁸ Han kunne naturligvis ikke dy sig for at fremhæve, at danerne både var drikfældige og nogle horebukke⁹, og det i en sådan grad, at det lå langt fra hans kirkes fromhedsidealer.

Knud den Hellige

Der var ikke mindre end fem af Svend Estridsens sønner, som opnåede kongeværdigheden i Danmark. Da kong Svend døde, var det Harald, der overtog kongemagten. At de kirkelige forhold stadig lod meget vente på sig, det fremgår tydeligt i et brev fra 1080, sendt af den store pave Gregor den 7. til kongen. Brevet var en formaning til kongen om, at lade være med at straffe præster for dårligt

vejr: *"nemlig at det giver præsterne skylden for stærke udsving i årstidernes temperatur, stormvejrs forstyrrelser og alle mulige legemlige sygdomme."*¹⁰ Dette var de gamle tanker fra ASA-troen, der stadig florerede. Gav det blot ikke den ventede gevinst, var der risiko for, at kongen, der havde udført tjenesten, selv risikerede, at blive ofret.¹¹

Da Harald Hen døde i 1080, blev han efterfulgt af Knud, der efter sin død fik tilnavnet den hellige. Kun 6 år senere (1086) blev han myrdet i Odense af oprørske bønder. Den umiddelbare anledning til opstanden var, at kong Knud havde udbudt leiding. Flåden havde samlet sig ved Limfjorden, men kongen blev forsinket pga. rådslagning i Hedeby, og da han langt om længe nåede frem, så var folk taget hjem. Det fik kongen til at straffe dem hårdt med store bøder. Men der var en række bagudliggende årsager til oprøret. Og de fleste af dem drejede sig om skattepolitik. Forfatteren af Roskilde Krønike forfattede dette ganske klart: *"Da han ved en ny og uhørt lov tvang folket til at betale en skat, som vort folk kalder 'nefghald'"*¹² *blev han fordrevet fra Jylland til Fyn og med stor anger i hjertet led han martyrdøden i Odense."*

Meget kan tyde på, at i kongens palet over skatter indgik tiende. Det er givet, at kongen søgte at støtte kirken økonomisk. Ikke mindst er det store gavebrev til Lund Domkirke år 1085 et eksempel herpå. Gavebrevet blev afskrevet i domkirkens necrologium og i sammes kongeliste blev Knud kaldt kirkens grundlægger.

I den ældste del af den helgenlitteratur, der voksede frem om Knud den Hellige efter hans død, fremgår det, at han søgte at indføre tiende. Han ønskede, at bønderne skulle betale tiende, og derfor gav han dem et tilbud: *"at de efter Guds*

Knud den Hellige. Altertavle Sct. Peders kirke Næstved (nu Nationalmuseet).

lov skulle love Gud førstegroden eller tienden af deres gods og ikke undlade at udrede den.”¹³ Dette er formodentlig skrevet kort efter kong Olavs død i 1095.

Munken Ælnoth som færdigskrev sin krønike om Knud den Hellige ca. 1120, holdt sig i generelle vendinger. ”Da altså nu hæren var vendt tilbage til den hjemlige dont, gav den gode fyrste sig atter i lag med kirkeligt arbejde. Han søgte at højne folkets ærbødighed for gudstjenesten, at øge præstestandens rettigheder.”¹⁴ Tiende nævnes ikke med et ord. Men det kan sagtens være indeholdt i formuleringen om præstestandens rettigheder.

Da Saxo omkring 80 år senere skrev sin store krønike, fortæller han læseren, at kongen ville indføre tiende, men ikke kunne komme igennem med denne skat: ”Knud forsøgte også at vænne befolkningen, som endnu ikke havde stor erfaring i kirkelige

sager til at betale tiende. Men han fik ikke noget ud af sine overtalelsesforsøg for kristendommen var stadig i sin vorden og ikke moden nok til den slags.”¹⁵ Knud den Hellige bragte igen tiende i spil, efter at ledingshæren havde rejst hjem. Der skulle betales en stor bod. Kongen tilbød dem i stedet at betale tiende. Forsamlingen overvejede, hvad der var bedst: ”Begge dele forekom dem svære at opfylde, for på den ene side ville tiende betalingen, som skulle gælde i alt fremtid, for evigt gøre dem til slaver, da begge muligheder var ubehagelige, og de altså måtte vælge det mindste onde, forekom det dem at det der ville vare til evig tid, var værst.”¹⁶ Der blev på denne måde sat et lighedstegn mellem slaveri og tiendebetaling. Kravet om tiendebetaling blev af Saxo dels opfattet som et eksempel på kongens fromhed, men også som en af årsagerne til opstanden i 1086.

Kong Niels

Vi kan først med sikkerhed tale om tiende i Danmark under kong Niels, der var den femte søn af Svend Estridsen, der blev konge. Han efterfulgte sin bror Erik Ejegod, da denne omkom på Cypren i sommeren 1103 på vej til det hellige land. På mange måder fortsatte han Knud den Hellige og Erik Ejegods politik med at støtte kirken. Han indførte cølibatet, i hvert fald delvist, de danske præster havde ikke så megen forståelse for dette. Han søgte at støtte kirken, bl.a. ved oprettelsen af ærkesædet i Lund, hvor han indsatte den bondske, men højt begavede biskop Asser.

I et brev fra pave Paschalis indskræpes kong Niels hans pligter som konge i 1117.¹⁷ Brevet har tre hovedpunkter:

1. Kongens almene pligter

”Du skal ære Herrens kirker og præster i

*glæde og i ydmyghed. Du skal yde forældre-
løse og enker din bistand og beskyttelse. Du
skal virkningsfuldt håndhæve retfærdighed,
og dem, der sætter sig op mod retfærdighe-
den, skal du undertrykke ved din øvrigheds
magt.”*

2. Beskyttelse af kirken

*”Og du må ikke finde dig i, at kirkernes gods
røves af onde mænd, hvem de end er, thi det
er helligbrøde, og deres brøde falder tilbage
på dig, thi få må ikke voldeligt røve det, som
er givet til gavn for manges frelse.”*

3. Colibatat

*”Derfor er det vor vilje, at du skal vide, at
hverken de eller vi kan ændre en tøddel
med hensyn til præsternes og diakonernes
kyskhed. Thi Herrens ord er: »Eders lænder
være ombundne og Eders lys være tændte»¹⁸
i Eders hænder på det, at vi kan være kyske
i kødet og lysende ved vore gerningers klar-
hed.”*

Man må sige, at kong Niels efterle-
vede disse retningslinjer bedst muligt.
Omvendt så legitimerede kirken hans
kongemagt. I Danmark er det kong Niels,
der er den første, der bruger denne titel
”konge af Guds nåde” (denne titel bru-
ges den dag i dag). Det ældste brev, vi har
titlen i, er i en afskrift i Odensebogen,
hvor kong Niels giver Sct. Knuds Kirke
i Odense al kongelig ret til kirkens gods.
Brevet indledes: *”I den hellige og udelelige
treenigheds navn. Det skal være vitterligt for
alle, som har den rette tro nu og i fremtiden, at
jeg Niels, af Guds nåde danernes konge,
har kundgjort en sådan frihedens love for Sct.
Knuds kirke i Odense”*¹⁹

Sammenhængen er klar, kongen
beskytter og beriger kirken, omvendt så
legitimerer kirken kongen. Indførelsen
af tiende er den mest vidtrækkende støt-
teforanstaltning, som Niels udviste over

for kirken. Vi ved ikke hvornår, Niels ind-
førte tiendepligten.

Men i diplomstoffet kan vi se, at tiende
var indført før 1135 under kong Niels’
efterfølger Erik Emune. Dette år stad-
fæster Roskildebispen Eskild Benedikti-
nerklosteret i Næstved (Skænket af Peder
Bodilsen og brødre) og tilføjede bispelige
forrettigheder til klostret. I denne forbin-
delse nævnes tiende for første gang: *”Da
vi altså med Guds vilje i håbet om den evige
belønning og til evig ihukommelse såvel af os
selv som af vore efterfølgere ønsker at fremme
kirken med hensyn til alt deres gods, tilstår
vi samme brødre den tiende, som er vor ret,
af hele den fjerding i Tybjerg herred, hvor de
bor, samt tiende af alle deres besiddelser i vort
bispedømme, både dem, de nu har, og dem de
i al evighed måtte få, på den måde, at når der
til gavn for vor moder kirken skal foretages
en rejse til en synode eller et kirkemøde inden
for eller uden for stiftet, skal abbeden på egen
bekostning og på en værdig vis begive sig af sted,
....”*²⁰

Hermed ved vi med sikkerhed, at tien-
de er indført før 1135. Det må antages,
at tiende er gennemført før den urolige
borgerkrigs periode der indledes med dra-
bet på Erik Ejegods søn Knud (Lavard) i
Haraldsted 7. januar 1131. Det er måske
sandsynligt, at tiende går helt tilbage til
kong Niels allerførste tid som konge,
men vi ved det ikke.

Tiendeafgiften i Danmark

Under kong Niels blev tiende indført i
den danske kirke. Det indebar, at sogne-
grænserne kom til at ligge fast.²¹ Uden
faste sognegrænser ville skatten ikke kun-
ne administreres. Derfor må vi antage,
at de endelige sognegrænser i Danmark
skal ses i sammenhæng med indførelsen

af tiende. Nogle forskere har også set en sammenhæng mellem indførelse af tiende og indførelse af cølibatet. Forstået på den måde, at en præstefamilie kræver mere i underhold end en enlig præst. Dette er selvfølgelig rigtigt, men forholdet er jo givet med eller uden tiende. Man kunne jo også slutte omvendt, at med indførelse af tiende, var der nu råd til større præstefamilier. Det er altid farligt med disse tankespind uden grundlag i kilderne.

Den model for betaling af tiende, der blev valgt i Danmark var en opdeling i 3 portioner. Den første del gik til præstens bord, den anden del til kirkens bygninger (fabrica), derfor ofte kaldes bygningstiene og den sidste tredjedel skulle være bispetiende. Gennemførelsen af præste- og bygningstiene gik – efter hvad vi kan se i kilderne – smertefrit. Problemerne var derimod meget store omkring indførelsen af bispetiende.

Præste- og bygningstiene

Sognets bønder kunne umiddelbart se fornuften i, at deres sognepræst skulle have noget at leve af, og at kirkebygningerne skulle vedligeholdes, udbygges, udsmykkes etc. Det lå til gengæld ikke lige for med bispen.

En medvirkende årsag til accepten af bygningstiene var, at disse penge blev administreret af kirkeværgerne (mindst to per sogn). Kirkeværgerne var bønder, og dermed havde bønderne selv en direkte indflydelse på, hvordan deres kirketiende blev anvendt.

Både i by og på land fik indførelsen af tiende betydning for kirkebyggeri og udsmykning af kirkerne. Gennem tiende fik kirken sine egne penge. Tiende var en faktor i kirkebyggeriet. I kilderne kan vi

se, hvordan man med tiende søgte at få bygget også meget store kirker. Fra opførelsen af Vor Frue Kirke i København kan ses, hvordan man rent praktisk så på tiende og kirkebyggeri. I et brev fra biskop Absalon kan vi læse: *"Absalon af Guds nåde Vi har ved indberetning fra Eders åndelige fader og hyrde nemlig Eskild forstået, at I alle med endrægtigt samtykke og i from hengivenhed har overdraget en tredjedel af Eders tiende i korn til Vor Frue Kirke til opførelse og udsmykning af Guds hus. For at derfor ikke nogen skal trække sig tilbage fra dette fromme løfte og gode fortsat, bestyrker vi dette skriftstykke med vort segl ..."*²² Det vil sige de gode mennesker i byen Havn (København) har besluttet, sammen med præsten Eskild, at deres tiende skal bruges til at opføre en katedral.

Kirketiende fik en helt afgørende betydning for udviklingen af kirken i Danmark (selvfølgelig også i den øvrige del af kristenheden). Ser vi kirkebygningsperioden ikke som en, men som tre perioder, så ser vi følgende:

1. Trækirkerne bygges (960-erne til 1100). Her har tiende ingen betydning.
2. Stenkirkerne bygges (1150-1250). Det er stadig stormænd, der bygger kirker, men tiende har en helt afgørende betydning også i forhold til byernes katedraler. Det er stormandsgaver, men også tiende, jf. kilden om Vor Frue Kirke i København.
3. Ombygning (hvælv), udvidelse, tårn, våbenhus etc. (1350-1500). Her er tiende i landsbyerne helt afgørende. Det ses bl.a. i motivvalget. Det er bønderne, der bestemmer i de fleste landsbykirker.

I den tredje kirkebygningsperiode, hvor der blev indsat hvælv i de kirker, der havde råd, kan vi se hvordan de gode bønder gennem deres kirkeværg, fik deres

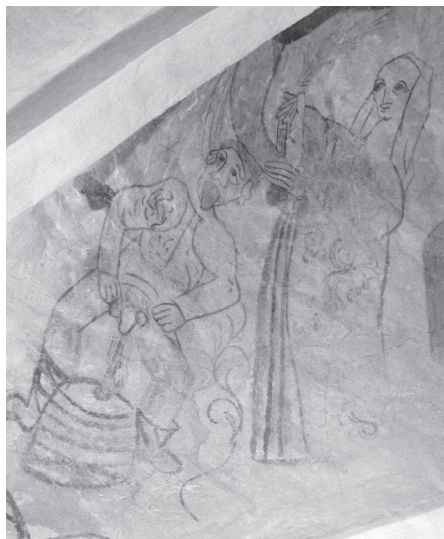
Som Niels M. Saxtorph skriver i *"Danmarks kalkmalerier"* (Politiken, 2. udg. 1997), så forestiller dette kalkmaleri "en lille mand, der vel har ædt og drukket for meget; han sidder på en trebenet taburet med bukserne nede og trykker, lige ned i hovedet på menigheden; ved konserveringen blev de obskønest detaljer raderet bort. Meningen med sådanne billeder har vel været at afbilde synder og laster, til skræk og advarsel, men de synes os ikke at høre hjemme i en kirke". (Vinderslev Kirke v. Grathe Hede).

historier op på kirkens vægge. Vi møder almindelige bønder, der fremstilles uden retouche. I forbindelse med flugten til Egypten fremstilles sædeunderet som høstscener alle kendte, i nogle kirker ser vi Adam pløje jorden, i andre ser vi hyrderne spille på deres sækkepiber etc.

Nogle steder er man ret grovkornet. F.eks. i Tuse kirke viser en hockeyspillende hyrde sin bare røv over for Jesus. I Vinderslev skides der ned i hovedet på menigheden, i Smørum skider en mand i en spand under nadveren. Vi møder magten, hvor en kvinde slår en soldat under barnemordet, men vi ser også hyggen f.eks. i Over Dråby, hvor en hyrde spiller

kærligt på sækkepibe for sin kone. Mod-sætningen til denne type motiver finder vi klostrene og i byernes katedraler. Her er udsmykningen af kirken langt mere "politisk" korrekt.

Til tider kunne det dog blive for meget med de folkelige motiver på væggen. Senmiddelalderens store teolog – den danske Erasmus af Rotterdam – den reformkatolske Poul Helgesen skrev rosende om udsmykningen i Hellig Tre Kongers kapellet i Roskilde "vidne om den kristne fyrstes Guds frygt og fromhed."²³ Helt anderledes var Poul Helgesens syn på nogle af malerierne i landsbykirkerne: "Og det er en bespottelse af det hellige at drage

Manden der skider ned i hovedet på menigheden (Smørum kirke)

den hellige skrift til dårlig verdslig og skuffelig skæmt, så fortjener de folk stor straf, der, når de maler historier fra den hellige skrift, følger til efter deres eget hoved og der iblandet meget gækkeri som aldeles ikke sømmer sig..." Dog åbner han op for, at man i våbenhuset kunne tage lettere på tingene: "udi våbenhus og omgange måtte der vel formales noget, som er taget fra verdslige historier, og i så når det har lærdom og undervisning til tugt og gode sæder."²⁴

Den gode teolog Poul Helgesen og andre fine folk kunne mene, hvad de vilde. Det var kirkeværgerne – det var bønderne – der gennem bygningstien havde magt til at afgøre, hvad der skulle males på deres kirkes vægge.

Selvfølgelig skete beslutningerne i samarbejde med deres sognepræst, men det forandrede ikke udsmykningen. Præsten var også afhængig af sognets bønder. Og de tænkte på en anden måde end de fine teologer.

To kirker (Sæby og Vrå)

I Vendssyssel har vi to kirker, Vrå og Sæby, der har stort set samme motiv. Malet af samme værksted omkring år 1500. Ved at sammenligne disse to kirker kan vi få en fornemmelse af, hvad kirketiende betød for motivvalget i vore kirker.

Sct. Michael forsvarer sjælen. (Vrå kirke).

Sæby kirke var både en sognekirke og karmeliterklostrets kirke. Vrå er en landsbykirke. I begge kirker bliver vi konfronteret med en sjæls møde med døden. I Vrå kirke forsvarer Sct. Michael sjælen. I Sæby Kirke går det anderledes, her henter fanden sjælen. I begge kirker ser vi enken have travlt med sin elsker²⁵ under seancen. Den lede kone bliver udstillet voldsomt i Vrå kirke med teksten: »Bryd dig ej om at han er død, thi vi har det guld så rød«.

I landsbykirken hvor det er bønder, der som kirkeværger afgjorde, hvad der blev malet på kirkens vægge, ja der lader man synderen slippe. Det bliver gjort ganske dramatisk. Sct. Michael jager djæveln væk med et sværd. Men i Sæby, hvor det er tiggermunkene, der har afgørelsen, der lader man sjælen blive hentet af Lucifer selv. **Den der betaler orkestret, bestemmer også hvad det spiller.**

Fanden henter den gamle mands sjæl, mens en engel ser bedrøvet til. Det er uvist, om den unge mand skal symbolisere den dodes tidligere levned, eller om han er den ivrige elsker, der allerede ved dødslejet går i lag med enken. (Niels M. Saxtorph i "Danmarks kalkmalerier", Politiken, 2. udg. 1997). (Sæby kirke).

Bispetiende

Den sidste tredjedel af tiende til bispen voldte hele middelalderen problemer. Den var vanskelig, ja næsten umulig at få gennemført.

Hos Saxo kan vi se, at bispetiende spillede en rolle i forbindelse med skåningernes oprør mod kong Valdemar og deres biskop Absalon: *"Også bispetiende afskaffede de, ligesom de gav præsterne lov til at gifte sig. Samtidig erklærede de bispestolen for nedlagt og proklamerede at de kunne klare sig med de gudstjenester præsterne holdt. Således satte de sig op mod både Gud og mennesker og forenede foragt for kongen med krænkelser af kirken."*²⁶ Situationen blev løst efter Valdemar den Stores død. Hans søn Knud satte en

større hær ind og bøndernes opstand blev nedkæmpet.

I Slesvig stift blev bispetiende indført af biskop Valdemar - frillesøn af kong Knud²⁷ - i 1188. Han var allerede i en ung alder 1179 blevet bisp i Slesvig (dog først bispeviet 1187). Han havde studeret i Paris og var blevet stærkt påvirket af idéerne fra Cistercienserne. Han grundlagde cistercienserklostret Ryd.

Ærkebiskop Absalon stadfæster en overenskomst mellem Valdemar af Slesvig og befolkningen i stiftet om tiende. Brevet er fra perioden 1187-88. *"Den hellige Augustin, dette Helligåndens redskab forkynnder dette; idet han siger: »Enhver der ønsker eftergivelse af sine synder, skal give tien-*

de», og andetsteds: »den som har givet tiende, skal ikke alene få overflod af afgrøde, men også opnå frelse på sjæl og legeme. «»²⁸

Men det lykkes ikke at få indført bispetiende fuldt ud. Ikke mindst i det Nordjyske kneb det. Ofte blev tiende erstattet af mindre afgifter, nogle kaldet bispegaver. I 1443 blev det ved kongelig dom fastslået, at bispetiende skulle betales i hele det danske rige. Kong Christoffer af Bayern gennemfører dette under stærk indflydelse af ærkebiskop Hans Laxmand.

I 1520'erne begyndte mange at stille spørgsmål om kirken og ikke mindst til både klosterbevægelse og bispemagt. Ved herredagen 1527 i Odense blev det igen fastslået, at der skulle ydes bispetiende. Til gengæld forsvandt en række andre afgifter til kirken f.eks. biskopgave, kirkegang etc.²⁹

Hvad skal der betales tiende af?

En af udfordringerne gennem hele middelalderen var, hvordan man skulle tolke den hellige skrift. Der var ikke uenighed om, at man skulle betale tiende – **men**

Kirkelade i Kalundborg opført ca. 1400.

hvad skal der betales tiende af? For landets bønder var målet, at tiende skulle betales af så få indtægtskilder som muligt. Helst skulle tiende kun betales ud fra korn. Det var et stridspunkt gennem hele middelalderen.

Vi kan læse, at da Ærkebiskop Absalon stadfæster en overenskomst mellem Valdemar af Slesvig og befolkningen i stiftet om tiende, så fremhæves det, at der ikke kun er tale om korntiende. Brevet er fra perioden 1187-88. I brevet bruges formuleringen: »såvel den ene [korntiende] som den anden slags tiende [tiende af alt andet].»³⁰ Det at han fremhæver begge former for tiende viser, at der kunne være tvivl om, hvad der skulle betales tiende af.

Et af de store diskussionspunkter var fiskeriet. Skulle man også betale tiende af de fisk man fangede. Dette havde naturligvis særlig betydning i området omkring Øresund og Limfjorden på grund af det meget store og indbringende sildefiskeri.

Så sent som i 1498 havde præsten Jens i Lund stift rettet en forespørgsel til electus³¹ Birger Gunnensen om fiskeri og tiende. I stedet for at svare afventede Birger Gunnensen, at alle landets bisper var forsamlet. Det skete i København den 7. maj 1498. Her proklamerede bisperne i samdrægtighed i fuld offentlighed på rådhuset, at der skulle betales tiende af sildefiskeriet og andet almindeligt fiskeri: »Thfer oppo sagde wii swa fore retthe effther gwdz buadh oc then hellige kirckes logh, at hwer cristne man boor at tyndhæ hwer tyendhæ deell swa well wdi sodann forne fiiskeri aff annet therxes gotz.»³² Afgørelsen var som det ses fuldstændig entydig, der skal betales tiende af fiskeriet.

Omkring 1520 udarbejdede embedsmænd for kong Christian 2 et skrift om fejl inden for kirken. Her er det interes-

sant, at i skriftet nævnes som et punkt, tiende af fiskeri: *"Item er Bisperne begerindhe ath haffue Tindh aff alla fiskeri, som aller haffuer wereth."*³³ Man har øjensynligt ment, at bisperne har overdrevet deres indsamling af tiende, men der nævnes intet om præste- og kirketiende.

Reformationen

Tiende var en så vigtig beskatning, så tiende blev en del af Recessen 30. oktober 1536. Det er en af de vigtigste recesser i Danmarkshistorien. Heri fratages bisperne deres magt - de havde ansvaret for de tilstande, som havde ført til borgerkrig (Grevens Fejde), kongen "overtager" kirken. I dette diplom har tiende, ikke forbavsende, en vigtig plads: *"Da bønderne og den menige almue finder sig meget besværet over måden med at betale biskops-gave, havre, smørbyrd, nannest,³⁴ plovkorn³⁵ og andre sådanne afgifter, da er vi således blevet enige om, at bønder og menig almue over hele riget herefter redeligt skal give den tiende kær³⁶ af hvede, rug, byg, havre og alt andet korn, som Gud giver. De skal give kvægtiende efter gammel sædvane. I Halland, Blekinge og Lister skal de dog, som ikke betaler korntiende, betale smør-tiende eller andet, som de har gjort fra gammel tid ..."*³⁷

Som man kan se, så betød reformationen ikke væsentlige ændringer omkring tiende, på nær et punkt: bispetiende. Bisperne var fængslet, institutionen blev overtaget af superintendanten og kongen var kirkens øverste. Der var skabt en lutheransk fyrstekirke. Derfor måtte man finde en ny ordning for den del af tiende, som tilfaldt biskopperne.

I Recessen fastslog man, at bispetiende tilfaldt kongen, der så skulle lønne superintendanterne: *"Da bisperne nu er afsat og*

*afskaffet, så vil der dog være behov for, at der forordnes nogle mærkeligt vise og lærde mænd, som skal have opsyn med, at alle sognepræster over hele riget prædiker for og lærer det menige folk Guds ord og evangelium. Ligeledes, at der bevares skoler, hvor unge mennesker får lært og institueres i latin og andre sprog, så riget kan have lærde mænd. For at forsørge sådanne lærde mænd vil vi have, at foreskrevne tiende over hele riget skal deles i tre dele. Den ene skal sognepræsten beholde; den anden del skal kirken have, og den tredje del skal kongen lade oppebære, og han skal give førnævnte lærde mænd vederlag og underhold"*³⁸

Nogle betragtninger

Indførelsen af tiende er et af de største skattemæssige tiltag, der er sket i dette land. Resultatet af denne skat kunne man se i det senmiddelalderlige landskab. Kirker der blev bygget om, tårne der blev rejst og ikke mindst byggeriet af kirkelader. Når vi hører, at Erik Klipping blev dræbt i Finderup Lade Sct. Cæcilie nat 1286, så var det ikke en utæt ormædt træbygning. Nej det var landsbyen Finderups fornemmeste hus (bortset fra kirken) – det var et sted en konge kunne søge ly for uvejret.

Rundt i sognene på land og i by blev der bygget store og solide kirkelader. Ofte var kirkeladen det eneste hus - ud over kirken - der var opført solidt i sten. Korntiende blev kørt til laden, her delt i de tre dele. På reformationstiden blev det skik, at bønderne fik et måltid mad, når de kørte korntiende i laden. Kirkeladerne skulle rumme korntiende og være rum for tærskning. Disse bygninger var en praktisk forudsætning for et effektivt tiendesystem. Langt de fleste af disse kirkelader er gået tabt. Men de få, der er

tilbage, vidner om det provenu, der har været i denne skat. Det har kostet en formue at bygge disse store kirkelader. Men skatten har haft et sådant omfang, så det kunne svare sig.

En væsentlig forklaring på holdbarheden i denne skat er den folkelige forankring. Bonden, der betalte præstetiende, kunne selv med egne øjne se, at hans præst fik noget at leve af. Han kunne også se, at hans sognekirke blev udsmykket med penge fra hans bygningstiende. Når det kneb med betaling af bispetiende, var det netop fordi, at man ikke her selv kunne følge pengene. Man følte ikke at man fik noget ud af at betale denne tredjedel af tienden.

Der er ingen tvivl om, at for bonden har det ikke altid været kærkomment at skulle betale tiende. Men man kunne ikke komme uden om det. Det er nok tiende Peder Laale sigter til i dette ordsprog: ”Du skal (ikke) kives med din foged eller med din sognepræst.”³⁹ Meningen er nok, at du kommer til at betale i den sidste ende.

Noter

¹ 3. Mosesbog 27. 30-34

² Lukas 11.42

³ Danmarks Riges Breve 1. bd. 1. række 330

⁴ Adam af Bremen Scholion 20

⁵ Gravfund, f.eks. Fyrkat viser, at blandt kongens folk var ikke kristne fortsat.

⁶ Adam af Bremen 4. 7

⁷ Adam af Bremen 2.1

⁸ Adam af Bremen 3. bog 74

⁹ At danerne drikker og horer finder vi flere steder hos Adam af Bremen, men også i Ælnoths krønike.

¹⁰ DRB 1. række bind 2 nr. 20

¹¹ Det ses f.eks. i Snorre-yinglinge saga 43

¹² Vi ved ikke, hvad denne skat dækker, måske skal den betales af alle - men hvem er alle?

¹³ Passio Sancti Kanuti Regis et Martiris 4.14-17

¹⁴ Ælnoth 14

¹⁵ Saxo 11.11.6

¹⁶ Saxo 11.14.3

¹⁷ DRB 1 række 2. bind nr. 41

¹⁸ Lukas 12.35 (handler om at man altid skal være beredt på at modtage Herren.)

¹⁹ Danmarks Riges Breve 1. række 2. bind nr. 32

²⁰ Danmarks Riges breve 1. række 2. bind nr. 64

²¹ Danmarks tidlige kristendom p. 73

²² DRB 1 række 3. bind nr. 180

²³ Poul Helgesen Chronicon Skibyense 14

²⁴ Ebbe Nyborg Fanden på væggen 1978 p. 8

²⁵ Motivet i Sæby kirke er til tider tolket således, at det er afdødes tideligere syndige liv vi bliver præsenteret for, men en sammenstilling med Vrå kirke, gør denne tolkning mindre sandsynlig.

²⁶ Saxo 15 bog 13

²⁷ Knud Magnussøn †1157

²⁸ DRB 1 række 3. bind nr. 146

²⁹ Paludan p. 6 Recessen er gengivet af Huitfeldt.

³⁰ DRB 1 række 3. bind nr. 146

³¹ Udvalgt endnu ikke indviet

³² DDL CCCLXXXVIII

³³ Brøst p. 360

³⁴ Mad til præster på hellige dage eller en afgift

³⁵ Erstatning for korntiende

³⁶ neg

³⁷ Recessen af 30. oktober 1536

³⁸ Recessen af 30. oktober 1536

³⁹ Peder Laale nr. 96

Peter Tolder, Strynø

- Om toldvagtmester Peter Hansen, født den 17. august 1902

af Annie Birkvang

Vi slentrer ned ad Stjernegade på Strynø, en efterårs-eftermiddag. Peter støtter sig til min arm. Han er 95 og jeg har kendt ham, siden han var omkring 50, da var jeg 7 år.

Når vi går sådan og pludrer, kommer han altid i tanke om noget nyt at fortælle. Om øen, om toldvæsenet dengang, om folk på øen og nogen af husene eller om sit fiskeri. For Peter har stadig en jolle liggende og noget garn nede ved Møllen og er hver dag ude at røgte dem. Peter spiser mange fisk, nogen friske og nogen han tidligere har puttet i fryseren sammen med de grøntsager, han har dyrket.

Når vi kommer tilbage til huset, han bor i, skynder jeg mig at notere det, han har fortalt af nyt. Vi er i 1997.

I dag fortæller Peter om Dommervæng. Det sidste hus der nede til højre var den første skole, han lærte at kende. Vi kigger ned på et gammelt hus for enden af den næsten græsdækkede vej. "Senere", siger han, "blev der danseskole". Jeg tænkte på rummene i huset og på, at der ikke kunne være megen plads til dans i de små stuer. På Strynø gik man 3 år i samme klasse - 1. eller 2. klasse. Det varede helt op til vor tid. Nu tager børnene - de større - til Rudkøbing, hvor de kan få 10 klasse og skal de i gymnasiet, er det i Svendborg. De små bliver på Strynø skole, hvor der endnu er ansat en lærer.

Da jeg var barn, var der over 800 bosid-

dende på Strynø, flere købmænd og 3 bagere, en slagter, en læge, et afholdshotel, et mejeri og hønserier. Mange var sømænd, så der var overtal af kvinder på øen i det daglige, og arbejdskraft til gårdene blev hentet i Jylland.

Nu er der højst 150 fastboende og en del huse er feriehus. En købmand, som beboerne selv skal drive og ikke flere butikker. Ikke noget hotel og kun noget "bed and breakfast" hist og her. Ikke mere nogen læge, bager, slagter, elværk eller mejeri.

Peter bor på Brovejen i et hus, hans far og onkel har bygget. Peter har været enke-mand i ca. 10 år og klarer sig fint. Betaler en kone for rengøring og vask, men klarer ellers alt selv. Han har haft 2 sølvbryllupper - begge koner døde fra ham.

Som 14 årig kom han ud af 7. klasse, da han var blevet konfirmeret. Peter havde fra han var 12 sejlet med sin onkels skonnert "Peter" af Thurø i alle ferier, han var vældig glad for livet på søen og fortsatte også efter sin skoletid med sejlads, som der var stor tradition for, at drengene gjorde på Strynø. Der var ikke meget andet arbejde at få der, hvis man ikke ville være ved landbruget.

S/S Peter var under krigen oplagt på Gotland, den var kommet i klemme der, en måned før hjemsejlads ved krigens udbrud i 1914. Den sejlede ellers Tyskland - Riga - Gotland - Thurø.

Skælskør toldbygning. Her startede Peter Hansen fra Strynø i 1929 sin 40-årige karriere ved Toldvæsenet.

Efter skolen sejlede Peter med forskellige sejlskibe og havde mange spændende historier at fortælle om disse sejlads, men de hører ikke til i denne artikel, der skal handle om Peters tolderliv.

Peters forældre flyttede på et tidspunkt til Næstved og Peter kom dertil uden hyre. Han var i sømændenes A-kasse og fik 16 kr. om ugen derfra. For det kunne man leje en seng og få en pakke smørrebrød om dagen. Peter forsøgte at få et job på brødfabrikken i Næstved. Han blev spurgt: Kan du brodde? - "Næ, hvad er det?" Ja, så kan du ikke have med heste at gøre. At brodde, forklarer Peter, er at slå søm under hestens hove i glat føre.

Derefter fik han endnu en sejlads, hans forældre flyttede tilbage til Strynø og hans far, Niels Larsen Hansen, kom i Sognerådet som god socialdemokrat.

Der var ud over Niels Larsen Hansen, 2 radikale og resten var venstrefolk.

Peter kan huske, at de drog til Lindelse på Langeland til vælgermøde.

Hans mor Kathrine Dam Hansen var også en svoren socialdemokrat og engang Stauning skulle holde foredrag i Svendborg, tog Kathrine derned for at høre ham. Hun benyttede lejligheden til at tale med Stauning om sin søn. Da hun kom hjem, fortalte hun, at Stauning rådede Peter til at søge ind i Toldvæsenet. Det har været omkring starten af 1929. Peter var stadig sømand.

I ferien det år tog Niels Larsen Hansen sin søn med bag på sin AJS-motorcykel og kørte Danmark rundt og sov i telt. Koblingen var lidt sløv, så de endte i et bagervindue.

Peter søgte og søgte og et halvt år efter

fik han ansættelse i Toldvæsenet. Han ville gerne til Næstved, men det kunne han først komme, når der var kommet en havn, så der gik nogen tid, inden den blev bygget færdig og han kunne komme dertil.

Så Peter startede sin karriere i Skælskør, hvor han begyndte den 1. oktober 1929.

Fra Skælskør fortæller han: Der var på stedet: Toldforvalteren, toldassistenten, en elev og Peter (toldbetjent). Toldassistenten ville hver dag have sin middagslur og ville under ingen omstændigheder forstyrres. En dag kom Baronessen (fra et gods syd for Skælskør) og ville tale med en overordnet. Eleven gik ind og bankede på, uden at vide, at Baronessen var fulgt efter. Inde fra rummet lød nu: ”Kan den mær ikke komme på en ordentlig tid”? Peter griner: ”Der blev ballade!”

I 1932 blev Peter tvangsforflyttet til Rudkøbing fra Marstal, hvor han var endt efter endt toldskole. Han mener, at han blev forflyttet, fordi toldforvalteren i Rudkøbing (kaldet gulvklud) gerne ville lære at sejle med jolle og det skulle Peter lære ham.

Efter 8 dage blev han igen tvangsforflyttet fra Rudkøbing, denne gang til Næstved og han lod som om, at han var meget ked af det.

Mens han var i det sydfynske kunne han på fridage fiske med sin far. Denne havde fået udleveret en Remingtonriffel af Fiskeriministeriet eller militæret, da der var så mange sæler, at de var en stor plage for fiskerne. De fik 2 kr. for hver luffe de sendte ind.

I Næstved blev Peter gift med Elly Kyhn, hvis bedstefar var maleren Vilhelm Kyhn. Dengang blev de flyttet en del rundt arbejdsmæssigt og Peter gjorde

tjeneste i Odense, Nyborg, Korsør og så Tårs, hvor jeg lærte familien at kende.

I Tårs (under Nakskov) efteråret 1945 kom Peter i sognerådet, opstillet af husmændene fordi han talte deres sag. Han manglede kun 10 stemmer for at kunne blive sognerådsformand. Han blev valgt ind og kom dermed også i Ligningskommissionen. En proprietær var mistænkt for at snyde en del ved forkert angivelse af mængden af sukkerroer. Som medlem af Ligningsrådet ville Peter gerne se hans regnskab. Det passede ikke proprietæren og han ville til gengæld gerne have Peter i avisen med beskyldninger om, at han ikke lavede noget. C. Henriksen, der på det tidspunkt var personalechef i Toldvæsenet, rejste derned, for Knud Korst, der dengang var chef for Toldvæsenet, havde lige haft en ”skandaløs” avisomtale på grund af misbrug af patruljebådene (han havde vist afholdt en privat frokost ombord) og det kunne etaten ikke holde til.

Som Peter sagde, 90 td. Land, det er en magt at være oppe imod, så Peter blev ikke hørt. Formanden for Ligningsrådet var en lodsejer, der siden blev taget 4 gange for skattesvig. Han lejede stranden ud til tangindsamling og ”glemte” at angive det.

For at skabe ro om sagen, blev Peter så tvangsforflyttet til Mullerup Havn og som trøst kunne han få motorbåden med, som ellers hørte til toldstedet. Den havde han brugt til kystkontrol i Nakskov fjord.

På det tidspunkt havde Peters første kone fået sklerose, og det var en god kombination, at han havde tjenestebolig og kunne være i hjemmet samtidig med at passe sit arbejde, der i Mullerup bestod i at klarere sukkerskibe til Sukkerfabrikken i Glumsø ved Slagelse. Der

var ikke mange lystsejlere dengang i Mullerup Havn, der nu er en velrenommeret marina, så det var ikke mange skibe, der kom der. Peter patruljerede også kysten i bugten og ved Reersø – i sin fritid kunne han fiske – og fra sit hjem kunne han følge livet i havnen. Huset lå ud mod Musholmbugten, og man kunne også fra huset se øen Musholm, der på det tidspunkt tilhørte ejeren af Mullerupgård (Hans Lystrup, bilforhandler i Pileallé på Frederiksberg.) Det var en lille herregård.

Forpagteren havde givet Peter lov til at gå i land på Musholm, hvor der kun var et hus og en del får. Når vi besøgte familien, sejlede vi tit over til Musholm, hvor vi kunne bade og finde sjove ting på stranden.

Peters kone Elly blev rigtig syg og måtte

på plejehjem et års tid før hun døde. Jeg husker det store arbejde, Peter havde med at passe hende og bære hende rundt. Der var ikke alle de hjælpemidler i 50'erne som findes i dag.

En kvinde fra byen, Alma, havde hjulpet ham i huset når han var ude i embeds medfør og et stykke tid efter Ellys død blev de gift, og Peter blev forflyttet til Anholt.

Toldstedet på Anholt var uden gas og lys, men de klarede sig med komfur og petroleumslamper. Jeg nåede desværre ikke at besøge dem deroppe, men vi holdt kontakt med hyggelig brevveksling.

Nu var jeg selv ved et tilfælde blevet ansat i toldvæsenet og var optaget af mit eget liv, så nu mødte jeg kun Peter og Alma, når vi samtidigt var på besøg hos

Toldbygningen i Ballen på Samsø. Her forlod Peter Hansen etaten som toldvagtmester i 1969. (Foto Told- og Skattemuseet).

hans far på Strynø. Peters søster var min "Feriemor". Hun boede i Rudkøbing og vi var tit på Strynø.

Efter nogle år kom Peter til Ballen på Samsø, hvor han var meget glad for at være.

Han var nu blevet toldvagtimester og herfra skulle han pensioneres. Efter faderens død havde han købt huset på Strynø af boet og brugte sine ferier på at gøre det i stand, så han som pensionist kunne bo der med Alma. Ballen på Samsø hørte, så vidt jeg husker, på det tidspunkt under Odense Toldkammers distrikt.

Den første oktober 1969 havde han 40 års jubilæum, men da han havde sagt op pr. 30. september samme år, ville man ikke holde hans jubilæum, som man sagde, var den 1. oktober. Peter mente jo nok han havde været i Toldvæsenet i 40 år, når han gik hjem efter arbejdstid den 30. september, så han fik sin forening til at køre den sag og resultatet blev, at han fik jubilæumsgratiale (800 kr.), men han fik ikke noget jubilæum med sædvanlig reception. Ak ja, tak for trofast tjeneste!

Så blev Peter pensionist og flyttede til Strynø - holdt sølvbryllup med sin Alma - og fejrede sin fødselsdag hvert år efter at han var blevet 75. På bedste "Møgevis" (Matador) holdt han ved en fejltagelse sin 79 års fødselsdag, som om han blev 80. Det havde vi meget sjov af.

I 1988 døde hans Alma og Peter måtte klare sig selv. Der var ikke hjemmepleje på Strynø dengang. Han dyrkede sine grøntsager og fiskede - på et tidspunkt havde han en madkammerat og hans kone, her betalte han for et varmt måltid om dagen.

Når vi kom derover efter at denne madkammerat var død, havde vi altid købt godt ind på vejen og lavede store portio-

ner mad, som vi fordelte i tomme margarineæsker, så der var til en varm ret. Peter var den første, jeg kendte, der havde en mikrobølgeovn, og i den varmede han sin aftensmad, som han spiste til egne kartofler og grøntsager. Af og til kom nogen af vennerne med suppe eller andet, som han ikke selv orkede at lave.

Nu vi går rundt her på øen og har mange fælles minder, griner Peter - "Jeg glæder mig hver gang jeg hæver min pension. Det har jeg gjort i 28 år."

Han spillede radiobanko - man køber pladerne i Brugsen, og øerne i området har så et radiosystem, hvor de råber numrene op. Peter kender stemmerne og ved hvem der vinder. Af og til er det ham selv, og så henter han præmien i Brugsen næste dag. Hyggeligt, og Peter samler nogle naboer, der ikke har radiosystemet. Så kan de spille sammen og få en kop kaffe.

Vi hopper nu 7 år frem.

Peter kunne til han blev 97 ordne sin båd og sine garn og tage ud og fiske. Man så ham trille til Møllen på sin knallert med anhænger bag på, hvor han havde sine garn. Der var jo ikke politi på Strynø, så der foregik mange "sjove" ting, men ingen tog notits af en knallert med anhænger.

En søndag fik han en hjerneblødning og slog hovedet på en radiator. Jeg havde talt med ham om morgenen, mens han var i bad, så jeg ville ringe senere, men kunne ikke få fat på ham. Jeg ringede til en af hans venner, der fandt ham kl. 17 og fik ham på sygehuset. Peter kom aldrig hjem igen, for han kunne ikke klare sig selv, da han var blevet lammet i venstre side. Til al held var han venstrehjernet, så han kunne tale og tænke og det gjorde han sandelig.

Han kom på Rudkøbing Plejehjem til sin store fortrydelse. Han ville hjem... men han måtte blive på plejehjemmet, der var ingen pasningsmuligheder på Strynø, og hjemmet var ikke handicapvenligt.

Vi besøgte ham tit der og havde mange gode samtaler og udvekslede minder. På sin 102 års fødselsdag i 2004, hvor vi havde spist sammen med ham og fået eftermiddagskaffe, sagde han: Nu må I godt hjælpe mig i seng - nu er jeg træt. Peter stod ikke op igen, men døde 14 dage senere.

Peter Tolder havde haft et langt liv og lavet det, han gerne ville, hvor der var plads til udeliv og fiskeri. Han var optaget af samfundsproblemer, også det nære samfunds, med en vis distance - han var ikke bare vennernes ven.

Vi taler tit om ham og savner hans lune og hans venskab. Han er også et billede på det toldvæsen, som ikke længere eksisterer.

Naboens skat?

- træk af skattebøgernes historie

af *Henrik Fode*

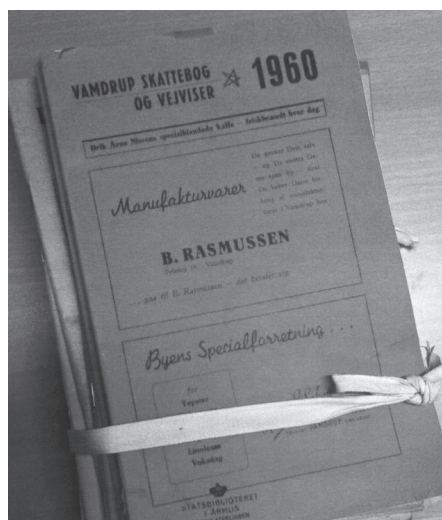
I det meste af 1900-årene ventede man interesseret på at erfare, hvor meget naboerne betalte i skat. Det var der flere muligheder for at få oplyst. Det kunne lejlighedsvist fra omkring 1880'erne læses i avisen, hvor en række af de mere interessante skatteyderes skattebetaling blev aftrykt, men der var også enkelte steder den mulighed, at der kunne købes en lille bog med de interessante oplysninger om borgernes skattebetaling. De små bøger gik under forskellige betegnelser, men ofte kunne de hedde Skatte- og adressebog for... efterfulgt af den pågældende bys navn.

Også dengang var der administrative forskelle mellem hovedstad og det øvrige Danmark. I 1861 blev der således vedtaget en helt særlig lov for administration af indkomstskatten i København. Her var det fastlagt, at der årligt skulle udarbejdes en trykt skattebog, der endog skulle kunne sælges. Idéen var vel, at initiativet skulle animere til en mere korrekt skatteansættelse, nu hvor naboen kunne se, hvad genboen var sat til i skat! Tilsvarende krav var ikke pålagt landets øvrige købstæder, men selvfølgelig blev det forsøgt enkelte steder bl.a. i Viborg i 1863 og lidt senere også i Aalborg, Aarhus og Odense, sådan som Claus Rafner har oplyst det i en kort artikel til brug for hans store skattehistoriske leksikon.

På Statsbiblioteket i Aarhus er der

opbygget en "uregistreret" særsamling med skattebøger, der er afleveret til biblioteket som led i den såkaldte pligtaflevering, da landets bogtrykkere var og er forpligtet til at aflevere to eksemplarer af alle de tryksager, der kan opfattes som "publikationer".

Statsbibliotekets liste er lang, for det var ikke blot i købstæderne, at de private bogtrykkere så et forretningsområde ved at udgive de små bøger, så også i stationsbyerne så sådanne tryksager dagens lys. I Hammel-Voldby-Søby kunne borgerne

Som følge af reglerne om pligtaflevering til Statsbiblioteket af alt trykt materiale i Danmark, er der på biblioteket blevet opbygget en samling af skattebøger – her fra Vamdrup.

fra 1920 og helt frem til 1956 købe bogen med de lokale oplysninger. I Brabrand-Aarslev udkom den samme type udgivelse fra 1919-1943 og i Holme-Tranbjerg - også en lille kommune uden for Aarhus - fra 1923-1953.

Fra 1915-1956 blev der udgivet en "Skatteliste for Herning" med E. O. Morgenstern som første udgiver. På forsídens højre side havde han noteret: "Eftertryk forbydes", mens han til venstre havde anført at prisen på tryksagen var 25 øre. Det var en god pris for den lille tryksag på godt 40 sider, da den også var fyldt med reklamer og annoncer. Her annoncerede Henrik Erichsens Bog-, Papir- og Kunsthandel for salmebøger, lommebibler og testamenter, men også for Kählers keramik samt fotografiapparater, mens Hans Dynesen i Herning tilsvarende oplyste, at han var hovedforhandler for Jylland af N.S.U. Neckarsulmer automobiler samt hovedforhandler for Herning og omegn af Indian-Motor-Cyklen.

Det er interessant at læse vejledningen til heftet, for før de første navne opregnes møder læseren en stor overskrift: Glem ikke læsningen af Skattelistsens Annoncer! Herefter følger en lille vejledning til læserne. Redaktøren oplyser, at heftet indeholdt alle skatteyderes navne i Herning Kommune, såvel fra by- som landdistriktet med i alt 2630 navne med angivelse af den personlige skat. Videre har redaktøren følt det vigtigt at oplyse om, at der for grundejernes vedkommende skulle tillægges ejendomsskatter til skattebeløbet, ligesom der også skulle tillægges kirkeskat for folkekirkens medlemmer.

Herefter kom skatteoplysningerne i topografisk rækkefølge. Først landdistriktet, dernæst byen gade for gade og

naturligvis med titel, efternavn og forbogstaver: Vogterhus 42, Christensen, A., banearbejder 21,00. Eller Bredgade, apoteker Elming 800,59, mens naboen boghandler Eriksen måtte erlægge 932,33 i skat.

Mellem de mange tal havde bogtrykkeren som nævnt fundet plads til større som mindre annoncer: "Tragt efter min kaffe", hed således én, der gengav en fyldig kvinde med hvidt forklæde og opsat hår i færd med netop at trakte kaffe. Annoncen var indrykket af købmand Marius Iversen, mens Beklædningsmagasinet på Torvet havde fået plads til et dobbelt opslag med en dreng i matrostøj og pisk i hånden til venstre og en nobel klædt herre med hat og stok til højre. I bunden af annoncen blev det oplyst, at Beklædningsmagasinet var det "Største Lager i Herning af Herre- og Drengetøj".

Under læsningen af de mange skatteoplysninger blev teksten ofte brudt af annoncer for elektriske lysekroner og lamper og tilbud på køb af spisestel eller et særligt tilbud fra Skrædder N. Nielsen i Grønnegade. En sidste annonce i heftet tilbød udsøgte gode kvaliteter i børstebinderevarer til billige priser, mens den sidste skatteoplysning gik på "Terkelsen, præst" efterfulgt af oplysningen om hans skattebetaling: 290,71. Men, det var også i 1915.

En moderne læser finder en sådan udgivelse ganske morsom, måske endog lidt komisk. Han spørger også sig selv om, hvorfra bogtrykkeren har fået de mange skatteoplysninger, for det oplyser udgiveren intet om. Selvfølgelig har der kun været én kilde: det kommunale skattevæsen. Hvordan samarbejdet er opstået mellem den private bogtrykker og de kommunale skattevæsener har det

ikke været muligt at belyse. Interessant kunne det have været at se, hvem der tog initiativet! Var det ønsket om kommunal information, eller havde den lokale bogtrykker set et marked for en sådan udgivelse?

De ældste skattebøger

Det er uvist hvornår de første trykte skattebøger beregnet for salg til skatteyderne så dagens lys. Statsbibliotekets ældste fremgår af efterfølgende liste:

Randers	1881-1952
Horsens	1883-1941
Roskilde	1883-1939
Kolding	1887, diverse år

Det var de kommunale ligningskommissioner, der fra 1870 anslog den enkelte borgers skatteindtægt og siden udregnede skatten som en procentdel heraf. Den varierede en smule fra år til år alt efter hvor meget kommunen skulle bruge af indtægter. Det skal tilføjes, at skatteprocenten var meget lav: encifret. En eftertid har selvfølgelig ikke kunnet forstå, hvordan en skatteindtægt kunne fastlægges i en tid, hvor der ikke eksisterede selvangivelser endsige krav om bogføring. Ligningskommissionerne var derfor bredt sammensat. Håndværkere vidste, hvor meget en typisk tømrer tjente og købmanden havde også et vist begreb om, hvad en kollega havde fået ud af forretningen. Når ligningsarbejdet var færdigt, kunne borgerne ved at henvende sig på rådhuset og blade i de store protokoller, der her var tilgængelige, se de enkelte skatteansættelser. Herfra og til at en bogtrykker så en forretning i en offentliggørelse, var der naturligvis ikke langt. Også de lokale bogtrykkere eller redaktører af dagbladene havde en interesse i listerne

og lod ofte et udvalg af informationerne tilflyde læserne. Særlig populært var det at oplyse navnene på byens største skatteydere, der udgjorde byens økonomiske overklasse.

I 1886 kunne man i Horsens købe den trykte Ligning over Formue og Lejlighedsskatter. Heri var der fremlagt en topografisk klassifikation af skatteyderne med anslået indtægt samt skatteindtægt. Til sidst rummede bogen en oversigt og klager "fra pålignet" til "nedsat til". Eksempelvis var vægter Mikkelsens skattegrundlag ændret fra 300 kr. til 100 kr., så det kunne selv med en lav skatteprocent betale sig at klage. Påfaldende er det også at bemærke en stor spredning blandt håndværksfagernes pålignede skatter.

Ved skattereformen i 1903 - den der indførte selvangivelsen - blev det bestemt, at oplysninger om skatteyderne ikke måtte offentliggøres på nogen måde. Det gjaldt dog kun for skatten til staten, men ikke for kommuneskatten, hvorfor nogle bogtrykkere fandt, at der måske her lå en indtægtskilde for en udgivelse.

Måske havde bogtrykkerne behov for at legitimere udgivelsen, sådan som det var tilfældet i Horsens i 1910/11-udgaven, for her havde udgiverne på forsiden aftrykt nedenstående:

Den kommunale skatteevne kan i mange henseender forøges ved kraftig at støtte den lokale produktion. Det er af vigtighed for byen, at de industrielle virksomheder trives vel, derved gives arbejde for mange mennesker, der hver for sig er i stand til at yde sit skattebeløb, og hvorfor ikke bruge byens egne frembringelser, når det kan ske uden skade for nogen og til gavn for mange.

Det var Land og Bys Bogtrykkeri i Horsens, der stod for udgivelsen, der

13 75 Arbejdsmand Holger Jensen
2 00 Ald. Anne Marie Jensen
5 50 Frk. Anne Marie Jensen

Grønnegade.

1023 00 Redaktør Th. Larsen Underbjerg 2
22 00 Pige Jenny Margr. Petersen 2
731 50 Skibskok H. P. Hansen 4
605 00 Bankbogholder Ejner Hansen 4
118 25 Bankassistent Carl Hansen 4
5 50 Pige Kirst. Madsen 4
44 00 Arbejdsmand N. Susgaard 8
46 75 Arbejdsmand Niels Sentus Susgaard 8
46 75 Fiskehandler Carl Chr. Jensen 8
148 50 Arbejdsmand C. P. Johansen 8
550 00 Pens. Lærer J. Dalgaard 10
198 00 Fisker Ingersl. Chr. Storper 10
451 00 Redaktør J. M. Madsen 12
2 00 Mekaniker Legien Madsen 12
165 00 Urmager P. Nielsen 12
46 75 Strikkerske Kirstine Nielsen 12
192 50 Vognmand J. Dalgaard 1
35 75 Assistent Emma Dalgaard 1
5 50 Partikulier Jens H. Bech 1
137 50 Arbejdsmand Søren Viborg Christensen 3

N. Richardts Konditori

anbefales.

Telefon 267.

Telefon 267.

2 00 Strikkerske Maren K. Madsen 3
2 00 Strikkerske Mette S. Geilsgaard 3

Nygade.

242 00 Murer Chr. Jacobsen 2
22 00 Enkefru Ane Stausholm 2
5 50 Maskinarbejder Hilbert Stausholm 2
110 00 Mælkehandler Viggo Nielsen 2
11 00 Husassistent Annine Stausholm 2

38

88 00 Elektriker Jens Chr. Jensen 4
44 00 Enkefru Marie O. Knude 4
66 00 Maler Henry Jensen 4
2 00 Ald. Johanne Zakariasen 6
2 00 — Søren L. Sørensen 6
2 00 — Ane Christensen 6
2 00 — Mads Maae 6
2 00 — Pouline Nielsen 6
2 00 — Marie Kjeldsen 6
2 00 — Marie Villadsen 6
2 00 — Kjerstine Kamstrup 6
2 00 — Kjerstine Bonne 6
2 00 — Elise Smedsboel 6
2 00 — Kristiane Nielsen 6
2 00 — Ole Nødskov 6
2 00 — Kjerstine Jensen 6
2 00 — Ane Boel 6
2 00 — Johanne Gjelstrup 6
2 00 — Søren Chr. Christensen 6

Hans Riegels Boghandel,

Telefon 6.

Lemvig.

Telefon 6.

Alle nye Bøger.

Hovedoplag af
Kodak Fotografiapp.
Fotografi-Artikler.

Kontorartikler.
Protokoller.
Tryksager.

Stort Udvalg af Tapeter fra Danmarks bedste Fabrikker.

2 00 Pensionær Kathr. M. Bjerg 6
244 75 Økonoma Maren Jepsen 6
22 00 Frk. Krista Jepsen 6
22 00 Husassistent Olga Thomsen 6
33 00 Murer Chr. Meldgaard 10
2 00 Syg Jens Meldgaard 10
200 00 Arbejdsmand Laust Meldgaard 10
16 50 Kassererske Krista Meldgaard 10
11 00 Husassistent Lilly Meldgaard 10
5 50 Enke Vilhelmine M. Petersen 10
11 00 Syerske Thora Frida Petersen 11
1111 00 Bestyrer M. Chr. Olsen 10
181 50 Murer Viggo Petersen 10
2 00 Husmoder Ane K. Bjerg Kristensen 12

39

Her er et opslag fra Lemvigs skattekob 1922-23, og her kan det bl.a. læses, at murer Viggo Petersen i Nygade 10 var sat til at betale kr. 181,50 i skat.

på forsiden var prydet med en annonce for Aggerbecks Sæber & Parfumer. Og som den oplyste: Produkterne blev ført i "enhver bedre forretning i Danmark og i en mængde forretninger i den gamle og den ny verden".

Selvfølgelig er det interessant at tage næste bind af Skatte- og Adressebogen ned fra hylden. Straks den lille bog åbnes undres man. Nu er de latinske bogstaver pludselig erstattet af en gotisk skrift og over alle siderne går dette igen: "Spis Horsens Plantemargarine. Horsens Plantemargarine er fin og velsmagende. Horsens Plantemargarine sælges overalt i Danmark". Den gotiske sats var åbenbart

ikke nogen succes, for da bogen udkom i 1915/16 er det igen med de latinske bogstaver, men nu i en mindre skriftstørrelse.

Også i Struer forsøgte en bogtrykker sig med en skattekob i 1920. 75 øre kostede den, men så fik læserne også 24 sideres spændende læsning, der sluttede med en oversigt over de skatteydere, der svarede 1000 kr. eller derover i skat. Her kunne læserne konstatere, at det var en god forretning at være biografejer i Struer, idet biografejer C. Bach optrådte på den fine liste. Også her var der annoncer, hvoraf der blot skal peges på Strømpehuset, der oplyste at "Strømper og sokker altid var billigst hos I.M. Bay".

Nabobyen Lemvig ville naturligvis ikke stå tilbage for Struer, så i 1922 var det også blevet muligt at erhverve en Skatte- og Adressebog for Lemvig. På forsiden havde udgiverne anført et "Uden ansvar", og nederst på omslaget var der blevet plads til en stor annonce for Herman Bechs Boghandel, der førte et velassorteret lager af ikke blot papirvarer men også lædervarer, billeder og tapet. Selvfølgelig kunne man her annoncere med et telefonnummer: Lemvig nummer 68. Gade for gade kunne læseren mellem annoncerne følge de enkelte skatteydere samt konstatere at A.P. Møller, Vasen 14 solgte møbler og ligkister til billigste dagspris, ligesom der også her var udsalg af gravmonumenter. Andre annoncer opfordrede læserne til at handle lokalt. Det argumenterede Lemvig Mejeri således for. Produkterne var altid de fineste ligesom ost blev solgt til billigste priser. "Byens skatteydere bør handle med Byens Mejeri", hed det. Påfaldende er det også, at der i den lille publikation er blevet plads til en køreplan for L. og N.P. Nielsens Automobilrute Lemvig-Humlum-Struer og Lemvig-Fabjerg-Gudum-Resen-Struer. Før den lille bog lægges væk falder blikket på endnu en annonce: "Byens borgere bør støtte Byens Bryggeri" hedder det. Derfor opfordres folk fra Lemvig til at drikke hvidtøl fra det lokale byggeri "Godthåb". Endnu en annonce kan ikke forbigås. Denne gang fra Lemvig ny Damefrisørsalon, der påkalder sig opmærksomhed med en overskrift der lyder: "Elektrisk behandling for Haaraffald".

Skatte- og adressebogen for Lemvig fortsatte år efter år. I 1952/53-udgaven var prisen dog steget til 2 kr. for den lille bog i det grønne omslag med Lemvig Banks fine bankbygning på forsiden, og

igen sluttede bogen med en liste over de skatteydere, der betalte 2500 kr. og derover i kommuneskat. Gennem mange år stod købmand Jens S. Matthesen øverst på den liste. I 1957/58-udgaven havde heftet fortsat samme udseende, men prisen var steget til 2,50 kr. En anden af byens guldsmede havde overtaget reklamepladsen nederst på siden, og nu var annoncen fra byens bank blevet mere pågående, for læserne blev opfordret til at tale med banken "om pristalsreguleret opsparing med SKATTELETTEELSE". Det sidste var skrevet med store fede typer, så oplysningen ikke kunne overses. For en eftertid kan det undre, at det næsten kunne betale sig at spekulere med skatten

I Lemvig var det ingen hemmelighed, hvad murer Viggo Petersen betalte i skat i 1923: kr. 181,50. (Samtidigt foto).

i en tid, hvor ligningsprocenten i Lemvig var på blot 9,6 %. Det var den næstsidste udgave af skattekbogen fra Lemvig. Den kom endnu engang året efter – og så var det slut.

Også i stationsbyen

Også i mindre stationsbyer var der plads til en skattekog. I Vamdrup kom den første i 1922. Den indledte med at konstatere at skatten var stor! Hvorefter den fortsatte med en annonce: ”Spar på pengene og gør Deres indkøb af manufakturvarer hos Andr. Aagaard”. Her var der kun blevet plads til annoncer indledningsvis og til slut. Annoncerne omgav den lille bog på 38 sider med navnene på de lokale skatteydere. I et beskedent forord siger udgiveren, at ”formålet er så billigt som muligt og i tarveligt udstyr at bringe udførlige oplysninger om skatteligningen og offentlige institutioner samt kommunale forhold”.

Der var åbenbart et marked i Vamdrup for udgivelsen, for den fortsatte op gen-

nem årene og overlevede måske netop fordi den udviklede sig til en lille praktisk håndbog for byen. Udgiveren var fortsat Vamdrup Bogtrykkeri. I 1960 var den fortsat på 32 sider og blev indledt med brede kommunale oplysninger med ligningsskalaer for forsørgere såvel som for ikke forsørgere, og igen var der annoncer – også for ligkister. Videre var der en liste over foreninger i byen, før den sluttede af med køreplaner for Statsbanerne samt rutebils køreplaner.

Købstaden med de mange informationer om skat

I 1925/26 kom Skatte- og Adressebogen for Aalborg for første gang, som udgiveren selv anfører. Også her er det tydeligt, at udgiveren lidt undskyldende indleder udgivelsen med at fremføre, at den kun fremkommer ”efter utallige udfordringer”, hvorefter forordet slutter med en ”tak til de averterende for deres derved ydede støtte”. Det er tydeligt, at udgiveren har set på forbilleder fra andre byer. Han indleder derfor bl.a. med at redegøre for ”Regler for Beregning af den skattepligtige Indkomst og Formue.”

Der kan her læses, at den ”skattepligtiges samlede årsindtægt er undergivet indkomstbeskatning, uanset om indtægten hidrører her fra landet eller fra udlandet, eller om den består af penge, varer, formuegenstande eller formuegoder af pengeværdi”.

Herefter fortsætter denne pædagogiske redegørelse med at oplyse, at til ”den skattepligtiges indtægt henregnes bl.a. gaver, gratialer, gevinster ved lotterispil og spekulation osv.” Men så tilføjes det at kontingenter til sygekasse eller personlig syge- og ulykkesforsikring kan fradrages

Køreplan			
for L. og N. P. Nielsens Automobilrute			
Lemvig—Humlum—Struer og Lemvig—Fabjerg—Gudum—Resen—Struer.			
Afgang fra	Lemvig Fmd.	Kl. 6,35, i Struer	8,10
—	- Lemvig Eftm.	- 4,35, i Struer	6,10
—	- Struer Fmd.	- 9,35, i Lemvig	11,00
—	- Struer Eftm.	- 7,00, i Lemvig	8,25
L. Nielsen.	Tlf. 144.	N. P. Nielsen.	Tlf. 130.
41	25 Arbejdsmand N. P. Jensen	47	
66	00 Sadelmager P. Chr. Jensen	47	
5	50 Frk. Christine Helene Jensen	47	
77	00 Gaardskarl Kjeld Bjerg Andreassen	47	
77	00 Arbejdsmand Laur. L. Bach	47	
2	00 Aldst. Karen Nielsen	49	
145	75 Gartner L. L. Høegh	51	
211	75 Murer Mads M. Madsen	53	
222	75 Slagteriarbejder Marinus Mortensen	55	
2	00 Aldst. Anders Christensen	55	
5	50 Husejer Hansine Noersgaard	57	
38	50 Arbejdsmand Hartvig Pedersen	57	
88	00 Tømrer Em. Ehrenreichsen	57	
52	25 Arbejdsmand P. Chr. M. Andersen	57	
11	00 Landmand Rasm. Nyboe Lauridsen	59	
26			

I Lemvig skattekog 1922-23 var der som en ekstra service aftrykt en køreplan for den lokale busrute.

den skattepligtige indtægt med indtil 400 kr. Andre kontingenter kan ikke fradrag-
ges...

Som om det ikke var nok information, så har udgiveren også medtaget oplysninger om, hvordan skatteborgeren kan klage. Først til Ligningskommissionen, så til Skatterådet for statsskattens vedkommende og til Overligningskommissionen for kommuneskattens vedkommende, og endelig kan læseren se den øverste instans: Landsoverskatterådet, hvor adressen i Ny Vestergade 13 i København præcist anføres.

Gade for gade kan læseren herefter se skatteansættelserne på beboerne. Dog har udgiveren udeladt lærlinge, husassistenter og alderdomsunderstøttede, hvis skattebeløb ikke er over 25 kr. Til gengæld er der indsat et afsnit med Aalborg bys højst beskattede borgere. 20 borgere får her deres navne og skattebetaling stillet til skue. Størst var fabriksejer enkefru Obel med en årlig skat på 78.078 kr., mens konsul Henning Jensen som den sidste på den liste måtte bøde med 7.150 kr. i skat.

Det er uvist, hvorfor udgiveren af ovennævnte anfører, at det er første årgang af skattebogen for Aalborg, for både i 1916 og 1918 viser Statsbibliotekets samlinger, at borgerne havde mulighed for at erhverve en sådan publikation. Den i 1916 var udgivet af Frederik Reimers Boghandel og var på 151 sider og havde medtaget ikke blot Aalborg, men også Hasseris, Vejgård og Nørresundby, og så havde den fået tilnavnet Skatte- og adressebog. Bogen sluttede med byens militære skatteyder. Den i 1918 var udgivet af Aalborg Annoncebureau og var topografisk ind-
delt med gade efter gade. De to udgivelser med forskellige udgivere kan være et tegn

på, at de måske alligevel ikke var den helt store økonomiske succes.

Ovennævnte udgivelser fra Aalborg er sådan set eksempler på, hvor forskelligt, oplysningerne om skatteyderne kunne leveres på. For en eftertids historiker er det interessant at se på løsningen i Kolding fra 1903. Her er skatteyderne opdelt i to hovedsektioner under overskriften A og B. A er den traditionelle gade for gade, mens B-løsningen måske for en socialhistoriker, er mere interessant, idet skatteyderne her er opdelt "alfabetisk efter livsstilling", som det hedder. Der indledes med avlsbrugere, bestyrerinder, barbersvende, bogbindere og fortsættes over droskekuske siden til købmænd, malersvende, postkørere og skatteopkrævere for blot at nævne enkelte af de mange kategorier. Et ganske interessant socialhistorisk materiale, der nok var en nærmere undersøgelse værd.

I Silkeborg kom den første Skatte- og Adressebog i 1921. Den var udgivet af bogtrykker Wilh. Pald. Prisen var 1,50 kr., men så var der også mange informationer at hente. Ligningsprocenten var 8,8 og skatteprocenten 8,07. Det fremgik også klart, hvornår kommuneskatten forfaldt:

April kvartal	den 1. juni
Juli kvartal	den 1. september
Oktober kvartal	den 1. december
Januar kvartal	den 1. marts

Der var mange praktiske informationer at hente i den lille udgivelse, således også her om klagefrister og endelig var der små forkortelser Au og Husa forklaret indledningsvis. De stod for alderdomsunderstøttet og husassistent. Begge grupper var ikke af særlig interesse for hverken skattevæsenet eller udgiveren af skattelisten. Også i Silkeborg havde udgiveren valgt at fremlægge materialet topografisk, dvs.

gade for gade startende med Aagade og Østergade til sidst. Også her var der tale om en reklame til indledning. Det var for C. & G. dvs. Crome & Goldschmidt, der havde en afdeling i Silkeborg med Søren Kjær som den ansvarlige. Udgivelsen fortsatte helt frem til 1959.

Også i Frederikshavn udkom der skattebøger. På forsiden af udgaven fra 1927-28 fandt Frederikshavns Bank plads til at berolige læserne med, at den rådede over aktiekapital og reserver for over halvanden millioner kroner.

Så var det slut

Statsbibliotekets samling af skattebøger dør langsomt ud i løbet af 1950'erne. Forklaringerne synes flere, men en enkelt findes ikke. Der synes således ikke at være tale om et centralt udstedt forbud

mod udgivelsen, men snarere om en kombination af, at bogtrykkerne måske ikke kunne få økonomi i udgivelserne. Adskillige havde forsøgt sig med dobbelttitlen "Skatte- og adressebog", så bogen også kunne have et mere dagligt praktisk formål. Her var udgiverne måske også kommet i et konkurrenceforhold til telefonbøger, der også var begyndt at blive udgivet i meget lokale udgaver også indeholdende reklamer og annoncestof. Statsbibliotekets samling viser, at skattebøgerne langsomt døde uden, at der kan ses et mønster heri.

Mange forsvandt allerede i begyndelsen af 1950'erne. Det var tilfældet i Herning, Hjørring, Hobro og Holstebro og Hammerum Herred for blot at nævne en række med H.

Måske kan en forklaring også søges i det forhold, at offentligheden efterhånden havde fået nok af det "nyfigne" indblik i naboens skatteforhold, ligesom det naturligvis også spillede en rolle, at det var de kommunale myndigheder, der skulle stille materialet til rådighed for bogtrykkerne. Endelig var der jo også spørgsmålet, om adressedelen som berørt ikke også var blevet overhalet af andre udgivelsesformer. Det blev i hvert fald brugt som argumentation, da byrådet i Esbjerg 1956 vedtog ikke længere at ville stå bag udgivelsen af den lokale Esbjerg Skattebog.

Sagen var taget op i byrådet foranlediget af Venstres byrådsgruppe. Borgmesteren gjorde hurtigt forslaget til sit og stillede forslag om, at skattebogen skulle ophøre med at udkomme. Med 23 stemmer for og blot en enkelt imod var det slut med den publikation i Esbjerg. Fortsat kunne de særligt interesserede borgere komme på rådhuset for at se skattelister-

ne, der fortsat skulle ligge fremme til genemsyn for offentligheden.

Omkring 1960 var det slut. Nogen fælles overordnet beslutning fra Folketinget synes der ikke at være tale om. Lokalt synes kommunalpolitikerne ikke længere om udgivelsen og så var det slut.

Skal vi igen have åbne skattebøger?

Siden fik vi kildeskat og skatteansvaret gik fra kommunerne til Staten. I mange år talte ingen om skattebøger, før Helle Thorning-Schmidts skattesag dukkede op i BT i 2010. Pludselig vågnede interessen for de åbne skattebøger igen, og i TV og presse erfarede seerne, at befolkningen i såvel Norge som Sverige havde mulighed for at se på landsmændenes

indtægts- og skatteforhold, for her var der fortsat åbenhed. Der blev argumenteret med, at befolkningen betalte skat til et fællesskab, hvorfor der var en pointe i, at det fællesskab ikke var hemmeligt. Der blev også talt for, at åbenhed ville afløse journalisters mere eller mindre gode forsøg på at afdække skattesager. Foreløbig er sådanne ønsker blevet afvist af politikerne med en argumentation, der er henhæftet i ”privatlivets fred”. Tilbage har vi heldigvis de gamle skattebøger, der rummer et spændende lokalhistorisk materiale. Det har en lang række af de lokalhistoriske arkiver da heldigvis også indset, og adskillige har omhyggeligt lagt de lokale skattebøger ud på nettet i forskellige formater, ofte som pdf-filer, der kan hentes og bl.a. benyttes til personalhistoriske studier.

Bog anmeldelse:

Huse der har formet os

Af Henrik Fode

Huse der har formet os. Arkitekturhistorien bag danskernes institutioner og offentlige rum. Red. af Nan Dahlkild. Museum Tusulanums Forlag, København 2015. 232 s. ill. litt. hf. 248 kr.

En udstilling kan også blive til en bog - eller en bog kan blive til en udstilling. Det er situationen med ovennævnte titel, for man kan næppe sige, at bogen er et katalog til den store udstilling, der var i Rundetårn sommeren 2015, for bogen kan også studeres selvstændigt.

Undertitlen oplyser, at det drejer sig om danskernes institutioner og offentlige rum. Det er med andre ord offentligt byggeri, der er i centrum for udstillingen. Udgangspunktet er taget i Samlingen af Arkitekturtegninger ved Danmarks Kunstmuseum. Det er naturligvis ikke repræsentativt, da det almindeligvis kun er det bedste, der er bevaret her. Der er da også en tendens til, at det er hovedstadens bygninger, der fylder.

Når det er sagt, skal det straks tilføjes, at det er en fornøjelse at bladere i bogen og konstatere, hvor imponerende tidligere tiders arkitekter var til at tegne og benytte vandfarver.

Bogen er naturligt opdelt i en række afsnit, hvor nogle overskrifter måske er lidt søgte, men der kan læses om skolehu-

se, kulturens huse, om teatre og biografer videre over administrationens huse, over politistationer, fængsler og kaserner. De sidste kapitler omhandler hospitaler og galeanstalter, som det anføres, før der afsluttes med overskriften "Kroppens Rum". Her er det idrætsanlæg, sportshal-ler og grønne områder, der omtales.

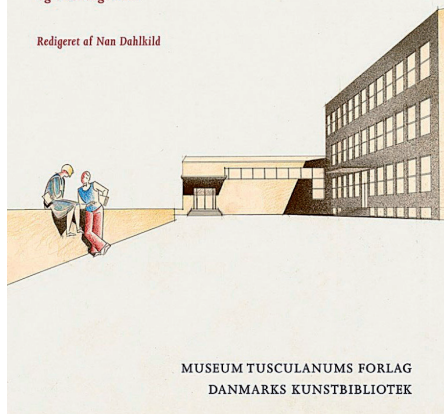
I nærværende anmeldelse er det særligt administrationshuse, der skal vies opmærksomhed, for det er her der fortælles om toldkamre, der har en særlig interesse for Zises læsere.

Det er Jørgen Hegner Christiansen, der har fået overdraget afsnittet, hvilket betyder, at der er blevet plads til en beskrivelse af Hack Kampmanns toldkammer i Aarhus, Københavns toldkammer foruden en overskrift, der hedder "De jyske toldkamre", hvor naturligvis Hack Kampmanns prægtige bygninger får ikke blot en beskrivelse, men også suppleres med de omtalte fine gengivelser af Aarhus- samt Horsens toldkamre. Næsten fire sider bliver det til, før forfatteren retter opmærksomheden mod posthuse. Det er karakteristisk, at ikke blot forfatteren til dette afsnit, men også de øvrige i deres beskrivelser ligger meget tæt på de oprindelige datidige omtaler og "anmeldelser" i tidsskriften *Architekten*. Desværre følges historien om de jyske toldkamre ikke op. Læseren får således ikke oplysning om, at der i den gamle vejerbod på toldkamme-

HUSE DER HAR FORMET OS

Arkitekturhistorien bag danskernes institutioner
og offentlige rum

Redigeret af Nan Dahlkild

ret i Aarhus i dag serveres bøv af Jensens Bøfhus samt at bygningen er overgået til privat ejer.

Kampmanns navn optræder naturligt i flere sammenhænge, således også i det om Kulturens huse af Nan Dahlkild. Her er det Statsbiblioteket i Aarhus fra 1902, også benævnt Hack Kampmanns Smykkeskrin, der har fået en mindre beskrivelse, men til gengæld flere illustrationer med bl.a. et fotografi af det store centrale biblioteksrum, der indeholdt stedets læsesal. Heller ikke her følger forfatteren

teksten op med en aktuell beskrivelse af situationen. I 1962 gik bygningen fra biblioteksformål til arkivformål. Hack Kampmanns Smykkeskrin dannede adresse for Erhvervsarkivets aktiviteter, men er nu er dømt ude af rigsarkivaren, selv om bygningen benyttes til det formål, den oprindeligt blev formgivet og opført til: kulturskatte i form af bøger. Få lokaler har et bedre indeklima til studier af arkivalier. Derfor er det også trist, at så snævre økonomiske kalkulationer kan dømme en sådan bygning "ude". Moderne teknologi kan ikke erstatte alle de gamle informationsbærere i form af bøger og arkivalier. Hvem forestiller sig seriøst, at alt en dag digitaliseres? Hvis det herefter gemmes i skyen, vil der ikke være behov for centrale kulturinstitutioner. Kulturtemplernes tid vil være forbi.

Derfor køb bogen, læs og betragt de fine illustrationer fra dengang statsmagten ved hjælp af kgl. bygningsinspektører lagde vægt på at opføre kvalitet og derved vise statens ansigt i provinsen. Adskillige har i dag fået eller er på vej til et nyt formål. Bogen erstatter ikke en bredere fremstilling af de mange gamle statslige byggerier rundt om i landet. Told- og Skattehistorisk Selskab er derfor også på vej med en serie bøger, der beskriver toldvæsenets bygningshistorie.

Boganmeldelse:

Behøver det være så indviklet? Refleksioner over skat

Af Anders Lützhøft

Peter Loft: Behøver det at være så indviklet? - refleksioner over skat. Gyldendal, København 2015. 256 s. Register. hf. 300 kr.

Tidligere departementschef i Skatteministeriet Peter Loft udgav i foråret 2015 bogen "Behøver det at være så indviklet?" med undertitlen "refleksioner over skat". Bogen blev bl.a. anmeldt af Ole Pedersen i Dansk Told & Skat nr. 2/2015 og den 28. juni 2015 af Ulrik Jørgensen (pressechef hos Deloitte) i Berlingske Businessbøger og havnede berettiget straks på bestsellerlisten. Egentlig underligt, for emnet er måske ikke det mest sexede. Men det har uden tvivl trukket op i regnskabet, at bogen er skrevet af en kendt og dedikeret kender af ikke bare skattesystemet, men også af det politiske spil omkring skat og andre samfundsforhold.

Fagfolk havde den 22. juni 2015 mulighed for at møde Peter Loft på et seminar på CBS – et seminar, som tog udgangspunkt i følgende tre spørgsmål: "Hvad kendetegner det gode skattesystem, lever vores system op til det, og hvis skavanterne er der, er systemet så robust nok?"

Bogen er skrevet i et klart og direkte sprog - ja til tider kan de, der kender Peter Loft, næsten høre ham sige ordene og føle, at han er fysisk til stede. Humoren er der heller ikke sparet på - også her

er Peter Loft på hjemmebane på sin egen underspillede måde. Her kommer lige et eksempel fra bogens forord. "De, der ikke ønsker at beskæftige sig med deres arbejde under selskaber, bør ikke vælge skattevejen, men i stedet blive tandlæge eller mave-tarm-kirurg, eftersom personer med den slags erhverv kun sjældent praktiserer under middage."

Bogen "viser også tænder" – eksempelvis udtales i kapitel 17 en vis kritik af SKATs kontrolstrategi, jf. nærmere nedenfor.

Bogen er som sagt allerede anmeldt flere steder, men jeg har fået det særlige opdrag - om muligt - at anmelde bogen i en mere historisk belysning. Jeg har en ubehagelig oplevelse af, at min opdragsgiver mener, at min alder betinger, at jeg kender "tidernes morgen" - om ikke andet så i skatteretten!

Allerede i forordet nævner Peter Loft sin grundlæggende tese om, at "Skattepolitik i Danmark handler i virkeligheden primært om den overordnede økonomiske politik: Hvor høje skatter kan vi acceptere?" På den baggrund giver Peter Loft sit bud på, hvad der er bestemmende for, at vores skattesystem er kommet til at se ud, som det gør, ligesom han stiller spørgsmålet om, hvorvidt skattelovgivningen behøver at være så omfattende med ca. 100 skatte- og afgiftslove? Det var måske til at leve med, hvis man ikke

med Peter Loft må konstatere, at "Prøver man at slå op i en tilfældigt udvalgt lov, vil man hurtigt konstatere, at de enkelte paragraffer ofte har store lighedspunkter med det, flertallet af almindelige mennesker forstår ved volapyk."

Kan det så gøres mere enkelt? I kapitel 1 nævner Peter Loft bl.a. den såkaldte "Brøsterapport" fra 1995, som konkluderer, at man kunne nøjes med en lov på et par linjer og med en flad skat på 40 %, idet man jo kender antallet af skatteydere, den samlede indkomstmængde samt det offentlige behov for provenu. Resten er kun beregning! Men som Peter Loft påpeger, er det ikke helt så enkelt. Hvad med opgørelse af kapitalavancer, muligheden for fradrag og udenlandsk indkomst - dertil kommer, at skatterne ikke alene skal finansiere de offentlige udgifter, men også medvirke til at skabe fx social balance. Så Peter Loft konkluderer, at det ikke er let at forenkle skattesystemet, og at udviklingen heller ikke hidtil er gået i den retning.

I kapitel 2 er Peter Loft bl.a. inde på det paradoks, at samfundets udgifter siden 1960'erne er drevet i vejret af indtægterne, mens det i en almindelig families økonomi forholder sig omvendt. Eller med Peter Lofts ord "I stedet for tæring efter næring, har man sat næring efter tæring."

Dertil kommer forestillingen om, at velfærdsstaten forudsætter et samfund præget af lighed - en lighed, som måles ved den såkaldte Gini-koefficient. Og, som det påpeges, "Ved stort set alle skattereformer, som har været gennemført de seneste 15 til 20 år, har det været afgørende, at ændringerne i skatteprocenterne ikke førte til en væsentlig stigning i Gini-koefficienten.

I kapitel 3 stiller Peter Loft det evigt-

gyldige spørgsmål: "Hvad er en god skattelov?" Svaret er allerede givet, idet den franske statsmand Jean-Baptiste Colbert i 1600-tallet udtalte, at "beskatningens kunst består i at plukke gåsen på en sådan måde, at man opnår den største fjer med den mindst mulige skræppen og hvæsen!"

Mere jordnært konkluderes, at "Hvad der er en god skattelov, afhænger af, hvem man spørger." Skatterådgivere m.fl. vil lægge vægt på, at loven er enkel og forståelig, let at administrere og enkelt at kontrollere. Økonomen vil derimod lægge hovedvægten på, at loven giver et stort provenu i forhold til de administrative omkostninger.

Politikeren vil lægge vægt på, hvordan skatten understøtter den pågældende politikers generelle visioner om samfundets indretning.

Ikke overraskende indebærer de til dels modstående hensyn, at den bedste lov fremkommer, når de mange hensyn er afvejet over for hinanden og i videst muligt omfang tænkt sammen.

I kapitel 4 gennemgår Peter Loft de situationer, hvor nye skatter mere er tænkt som regulerings- eller styringsværktøj - snarere end at skulle bidrage til at finansiere samfundets udgifter. I den forbindelse nævnes fx de konjunkturbegrundede skatteindgreb som Kartoffelkuren i 1987, Pinsepakken i 1998 og Genopretningspakken i 2010. Alle tre indgreb havde til formål at dæmpe forbruget, mens fx skattereformen i 1993 var underfinansieret for at stimulere forbruget.

Mere artsfremmed var det midlertidige seniorfradrag fra 2008, hvis formål var at tilskynde ældre til at blive på arbejdsmarkedet. Og så er der de maskerede formål

som tobaksafgiften, som umiddelbart er begrundet i et ønske om at dæmpe tobaksforbruget, men som i sin fulde succes ville "efterlade statskassen med et ikke uanseeligt finansielt hul.

I kapitel 5 slås fast, at "Når skatter er så attraktive som reguleringsinstrumenter, skyldes det, at de virker." Nogen gange virker de så lidt for godt. Som et eksempel nævnes omlægningen i 2007 af bilafgifterne, hvor afgiften på små biler blev sat ned, mens den steg på store biler. Det indebar at afgiftsprovenuet af de store biler faldt betragteligt. Det fremhæves som essensen, at "skatter virker som reguleringsværktøj, men man har ikke altid styr på, hvilken regulering, der bliver resultatet. Skatter virker på godt og ondt."

I kapitel 6 gennemgås de afvejninger og prioriteringer, som politikerne står over for, når en ny skat skal indføres. "Provenuhensynet vejer altid tungt. Selv et nok så populært udgiftsinitiativ lider, hvis der ikke kan skaffes finansiering til det." Administrative hensyn spiller i praksis derimod kun en mindre rolle. Det nævnes i den forbindelse dog, at den vægtbaserede emballageafgift i 2013 blev ophævet med særlig henvisning til de administrative problemer med at administrere afgiften.

I kapitel 7 om "Tilblivelsesprocessen" omtales, at skattelovgivningen hvert år ændres på adskillige punkter. De mange ændringer er bl.a. et produkt af, at "skatterne er det eneste område, som regulerer forholdene for samtlige borgere og virksomheder i landet. Ændringer kan være af teknisk art, hvor formålet overvejende er at vedligeholde et system," som på visse punkter nærmer sig en teknisk udløbsdato." Andre ændringer kan være

begrundet i lukning af skattehuller. Her omtales specifikt den såkaldte TDC-sag, som i 2004-2005 udløste en kommissionsundersøgelse, der siden har ført til en veritabel skattehul-fobi.

Nogle ændringer begrundes i behovet for at finansiere højt prioriterede initiativer på andre politikområder. Eksempelvis nævnes energiforliget fra 2012, og mere kendt er måske Togfonden DK, som skulle finansieres ved hjælp af en omlægning af kulbrintebeskatningen.

Endeligt er nogle skatteinitiativer begrundet i skattepolitiske og ofte ideologiske mål. Som eksempel nævnes fradraget for fagforeningskontingentet, der i 2010 blev nedsat af den borgerlige regering, mens det i finansloven i 2015 igen blev forhøjet. Mere generelt anses hovedparten af skattereformerne, der er

gennemført siden 1987, for at befinde sig i denne kategori.

I kapitel 8 gennemgår Peter Loft de udfordringer, som følger af ”internationalisering”. Eksempelvist nævnes EU’s rolle, som i praksis fører til, at staternes fiskale autonomi aftager. Det truer eksempelvis Danmarks bilafgifter.

Dertil kommer, at Danmark er udsat for en skattekonkurrence fra andre lande. Siden 1980 er danske afgifter blevet sænket i lyset af, at de tilsvarende afgifter har været lavere i Tyskland. I vækstpakken fra 2013 siges det direkte, at selskabsskatten sænkes som led i den generelle udvikling i de omkringliggende lande. Tendensen går generelt i retning af, ”at staterne mere eller mindre passivt må se på, at skatteyderne selv bestemmer, hvor og dermed hvor meget, de vil betale i skat.”

Kapitel 9-15 inklusive hænger sammen, idet der i disse kapitler foretages en gennemgang af personbeskatningen og erhvervsbeskatningen samt det danske afgiftssystem.

På personskatteområdet gennemgås samtlige 9 skattereformer siden 1987. Det fastslås, at skattereformen i 1987 nok er den mest vidtrækkende af reformerne, idet der blev gjort op med en fradragseffekt for renter på 73 %, ligesom virksomhedsordningen blev indført. Den, som savner en oversigt for den historiske udvikling i skattesystemet, kan med fordel studere dette kapitel.

Kapitlet afsluttes med initiativerne over for sort arbejde. Kapitlet er særdeles aktuelt, idet den siddende regering som bekendt har tilkendegivet, at nogle af de lovgivningsmæssige initiativer skal ruller tilbage ud fra en betragtning om retssikkerhed!

I kapitel 10 gennemgås ”Erhvervs-

beskatning” og herunder omtales igen den globale skattekonkurrence, som har medført, at selskabsskatten på 30 år er blevet nedsat fra 50 % til 22 %. Samtidig omtales den skadelige skattekonkurrence i form af såkaldte offshore-skattely. Også EU har dog deltaget i den skadelige konkurrence, og eksempelvis omtales initiativerne i 1980, som indebar, at Irland kunne tiltrække udenlandske selskaber med løfter om særlig lav skat. For Danmarks vedkommende er vi nødsaget til at deltage i konkurrencen og forsøge at fastholde en nogenlunde uændret position i den internationale sammenligning mellem skatteprocenter.

I kapitel 11 ses der på ”Kapitalbeskatning”- herunder på boliger, aktier og pension. Det fremhæves, at kapitalbeskatningen er ”et sammensurium af forskellige tilfældigheder, hensyn til mere eller mindre relevante forhold og historiske overleveringer.” Som bekendt er der i 2014 nedsat et udvalg, som skal se nærmere på erhvervsbeskatningen - og herunder på muligheden af at indføre en ensartet beskatning af kapitalindkomst.

I kapitel 12 omtales ”Afgifter”, som på baggrund af ca. 40 forskellige afgifter oplyses at indbringe 290 mia. kr. ud af et samlet skatteprovenu på ca. 950 mia. kr. Afgifterne spås fortsat at ”udgøre en stor og vigtig bestanddel af det danske skattesystem, både som bidragsyder til det samlede provenu, og som et vigtigt instrument til at regulere samfundet.”

I kapitel 13 omtales bilafgifterne - og som Peter Loft fremhæver - ”Mange kender udtrykket - Køb en bil og betal for tre.” Roadpricing får nogle ord med på vejen - ikke mindst de tekniske problemer, som måske også var en medvirkende årsag til, at den forrige regerings planer

om en betalingsring i København forliste.

I kapitel 14 omtales spilleafgifterne, som imidlertid i provenumæssigt henseende kun bidrager med ganske lidt.

I kapitel 15 omtales den særegne ”Kulbrintebeskatning”, som er særegen derved, at der er tale om ”betaling for retten til at udnytte en statslig ressource.” I kapitlet gennemgås den interessante historiske udvikling på området og der konkluderes, at ”Realiteten er, at olie- og gasproduktionen i den danske del af Nordsøen toppede for nogle år siden.” Der udtales et håb om, at skiffergas kan vise sig at være et alternativ.

Kapitel 16 sætter fokus på, om det danske skattesystem fortsat kan siges at understøtte den samfundsmodel, som der i større eller mindre grad er almindelig tilslutning til? Konklusionen er, at lovgivningen ikke på alle punkter er helt up to date. På området ”Internationalisering” påpeges bl.a., at reglerne om til- og fraflytning til Danmark er ”meget ufleksible”, ligesom der peges på udfordringerne fra EU’s indre marked og bortfaldet af grænseformaliteter.

Beskatningen af kapitalindkomst er et resultat af historiske tilfældigheder, hvor fx skatten af positiv renteindkomst er omkring dobbelt så høj som skatteværdien af renteudgifter. Dertil kommer at skattereglerne ikke synes at være indrettet med henblik på at fremskaffe risikovillig kapital.

Erhvervsbeskatningen har heller ikke fulgt med tiden, idet den fortrinsvis er formet i et industrisamfund, som efterfølgende har været udsat for store ændringer. Eksempelvis har afskrivningsloven primært fokus på driftsmidler m.v., mens fokus måske i dag i videre omfang burde være på IT-investeringer og patenter og

knowhow samt løbende uddannelse og efteruddannelse af de ansatte.

Kapitel 17 omhandler det uopslidelige emne ”Retssikkerhed” - et emne, som den nyudnævnte skatteminister Karsten Lauritzen har viet særlig interesse. Peter Loft påpeger, at han med retssikkerhed mener såvel den kollektive som den individuelle retssikkerhed - hvor især den sidste særligt synes at være i fokus.

Retssikkerheden er bl.a. truet af de mange sager, hvor afgørelsen beror på et skøn. Dertil kommer, at man i 2009 afskaffede omkostningsdækningen for selskaber, mens det måske generelt er et plaster på såret, at der kan søges om bindende forhåndsbesked. Men som Peter Loft påpeger - det tager ofte ”ret lang tid, at opnå en forhåndsvurdering.”

Mange lovforslag skønnes ikke at ville have set ”dagens lys, hvis borgernes retssikkerhed var i søgelyset.”

Med rette påpeges det betænkelige ved, at skatteansættelser på borgernes initiativ kan ske inden for tre år, men praksis går i retning af seks år, når det er på SKATs initiativ.

Realrenteafgiften fra 1983 udgør et kapitel for sig, idet denne afgift ikke lader sig beregne af den menneskelige hjerne, men kun ved hjælp af IT.

På Skattekontrollovens område er der som bekendt indledt et tiltrængt udvalgsarbejde i lyset af, at lovgivningen oprindeligt stammer fra 1946.

SKAT arbejder i det daglige med udgangspunkt i en tillidsbaseret kontrol, hvor ”de tunge ressourcer til egentlig kontrol forbeholdes de relativt få skattepligtige, som ikke vil betale det rette beløb i skat godvilligt.”

Peter Loft antager, at ”denne forebyggende kontrolstrategi til en vis grad er

forladt, uden at en ny er udarbejdet i stedet. Dette forhold har nok medvirket til at øge skismaet mellem befolkningens forventninger og SKATs adfærd, da det i et vist omfang synes overladt til de enkelte medarbejdere selv at beslutte, med hvilke metoder kontrollen skal udføres." Bemærkningen synes at have en skær af profeti i lyset af SKATs seneste udfordringer med den manglende kontrol af tilbagebetaling af udbytteskat!

Kapitel 18 synes at måtte være af særlig interesse for vores politikere. Emnet er således "Er der flere muligheder – eller beskattes alt, som kan beskattes?" Peter Loft antager, at der ikke er "noget videre råderum for at forhøje de eksisterende skatter og afgifter. Der peges i den forbindelse på forliste forsøg på nytænkning som forbrugsrenteafgiften, der blev ophævet i 1989, den ophævede fedtafgift samt den ophævede multimedieskat. Peter Loft trøster os dog med det gamle ord om, at nød lærer nøgen kvinde at spinde.

Bogen afsluttes med kapitel 19 om "Fremtiden?". De vigtigste udfordringer, skattesystemet står over for, antages at være: Skattekilderne er ved at være udtømt, skattesystemet er administrativt byrdefuldt, skattelovgivningen bliver stadig mere kompliceret og retssikkerheden er svækket.

Peter Loft slutter af med, at "Skatte-reglerne skal fortsat kunne sikre et til-

strækkeligt provenu; skattebelastningen skal være rimelig og retfærdig fordelt, administrationen skal opleves som fair og effektiv; og reglerne skal være gennemskuelige. Kan disse grundvilkår ikke opfyldes, rammer det alle de samfunds-områder, som i dag er dybt afhængige af et effektivt skattesystem."

Ovenstående noget slaviske gennemgang af hovedtrækkene i Peter Lofts bog kan sikkert efterlade læseren med en opfattelse af, at den er tung at gå til. For muligheden af, at dette fejlagtige indtryk måtte lejre sig, er der kun at sige, at ansvaret herfor alene påhviler nærværende anmelder. Bogen er i enhver henseende let at læse og dertil skrevet med anvendelse af betydelig humor. Den er i sagens natur meget indsigtfuld, og fyldt med refleksioner, som alle, der beskæftiger sig med samfundsforhold og ikke mindst skatter og afgifter, kan have glæde af at tilegne sig.

Om bogen også besvarer det stillede spørgsmål i titlen "Behøver det at være så indviklet" - kan måske diskuteres. Men der skal ikke herske tvivl om, at Peter Loft giver sit særdeles kvalificerede bud på, hvorfor vi er havnet, hvor vi er. Og Peter Loft slutter af med at opliste de krav, som overordnet må stilles ved mulige forsøg på i fremtiden at gøre skattesystemet knapt så indviklet.

Bogen er pligtlæsning for alle, der beskæftiger sig med skatter og afgifter.

Indholdsfortegnelse

Hans Munk Pedersen:

Indledning s. 43

Torben Svendrup:

Tiendes indførelse og betydning
for middelalderens landsbykirker s. 44

Annie Birkvang:

Peter Tolder, Strynø s. 57

Henrik Fode:

Naboens skat.
- Træk af skattekøgnernes historie s. 63

Henrik Fode:

Anmeldelse af bogen:
Huse der har formet os s. 72

Anders Lützboft:

Anmeldelse af bogen:
Behøver det være så indviklet?
Refleksioner over skat s. 74